

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАХБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ ХУЗУРИДАГИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

**МОЛИЯ ЙЎНАЛИШИ
“ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ”
МОДУЛИ БЎЙИЧА**

**Ў Қ У В – У С Л У Б И Й
М А Ж М У А**

Тошкент 2019

Модулнинг ўқув-услубий мажмуаси Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2019 йил 18 октябрдаги 5-сонли баённомаси билан маъқулланган ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Тузувчи:

ТМИ “Бюджет ҳисоби” кафедраси
ўқитувчиси, Турсунов А.

Тақризчи:

ТМИ, профессор, иқтисод фанлари доктори,
Б. Ҳамдамов

Ўқув -услубий мажмуа Тошкент давлат иқтисодиёт университети Кенгашининг 2019 йил _____ даги ____-сонли қарори билан тасдиққа тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР.....	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТРЕФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	10
III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР	18
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ.....	40
V. КЕЙСЛАР БАНКИ.....	45
VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ	79
VII. ГЛОССАРИЙ	81
VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	86

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур мазмуни олий таълимнинг норматив-ҳуқуқий асослари ва қонунчилик нормалари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг касбий компетентлиги ва креативлиги, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимлари ва масофадан ўқитиш усулларини ўзлаштириш бўйича билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҲАРАКАТЛАР СТРАТЕГИЯСИ” тўғрисидаги ПФ-4947-сонли Фармони ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори асосида Олий таълим тизимини тубдан такомиллаштириш, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор вазифаларидан келиб чиққан ҳолда, кадрлар тайёрлаш мазмунини тубдан қайта кўриш, халқаро стандартлар даражасига мос олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш учун зарур шароитлар яратилишини таъминлаш мақсадида “...таълим жараёнини, олий таълимнинг ўқув режа ва дастурларини янги педагогик технологиялар ва ўқитиш усулларини кенг жорий этиш, магистратура илмий-таълим жараёнини сифат жиҳатидан янгилаш ва замонавий ташкилий шаклларни жорий этиш асосида янада такомиллаштириш” асосий вазифалардан бири қилиб белгиланган.¹

Дастур мазмуни мамлакатимизни ривожлантириш, янгилаш ва модернизация қилиш бўйича танлаган стратегияни амалга оширишда бизнес жараёнларни самарали бошқариш, тежамкорлик ғоясини илгари суриш, хорижий йирик компанияларнинг бошқарувни TQM, JIT, Kaizen, Canban, ABC(Aktiviti Based Costing) концепцияларини қўллаш асосида операцион

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарори. Халқ сўзи газетаси 2017 йил 21 апрел.

менежмент фанини чуқурроқ ўрганиш долзарб аҳамиятга эга. Операцион менежмент ишлаб чиқариш тизимларини, улардан фойдаланиш ва доимий такомиллаштириш асосида ҳаражатларни оптималлаштириш, кадрлар салоҳиятини ошириш, маҳсулот ва хизматларни сифатини таъминлаш муаммоларни ўз ичига олади. У ҳар қандай операцияларни, аввало миждоз ва ташкилотлар учун таянч белгиларга эга барча операцияларни самарали ва оқилона бошқаришни ўзига хос жиҳатлари бўйича янги билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутди.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“давлат бюджет” модулининг **мақсади** давлат бюджети ҳақида назарий билимлар бериш, уларда мамлакатда амалга оширилаётган институционал ислохотларнинг бугунги босқичида, молиявий-иқтисодий инқироз амал қилаётган бир даврда давлат молия тизимида амалга оширилаётган ўзгаришларнинг асосий йўналишлари ва ғазначилик тизимида фаолият юритиш бўйича янги билим, кўникма ва малакаларини шакллантириш ҳисобланади.

“Давлат бюджети” модулининг **вазифалари**:

- Бюджет тизими ва унинг принципларини ўрганиш;
- Бюджет тизими қонунчилиқ асосларини ўрганиш;
- Бюджет таснифи (классификацияси)ни ўрганиш;
- Бюджет тизимини бошқаришни ўрганиш;
- Бюджет тизими Бюджетларини ўрганиш;
- давлат Бюджети ва давлат мақсадли жамғармалари даромадлари ва ҳаражатларини ўрганиш;

иқтисодий ривожланишнинг ҳар бир босқичида давлат бюджет сиёсатининг асосий йўналишларини ва ундан келиб чиққан ҳолда амалга ошириладиган бюджет ижросининг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш ва ҳ.к.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникма, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Давлат бюджети” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- бюджет тизими муносабатларнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари таҳлилини;

- бюджет тизими бўғинлариаро пул оқими ҳаракатининг таркибини таҳлил қилиш асосида баҳолаш;

- бюджетлараро муносабатларни тартибга солиш усулларини;

- бюджет тизими ва давлат молияси тизими бўғинлари маблағлари ҳаракатчанлиги ва этарлилигини баҳолаш усулларини;

- бюджет тизими бўғинлари фаолиятида балансликни таъминлаш имкониятларини аниқлаш усуллари ҳақида **билимларига эга бўлиши;**

Тингловчи:

- давлат бюджети жараёнларини таҳлил қилиш, тенденцияларни баҳолаш **кўникма ва малакаларини эгаллаши;**

Тингловчи:

- замонавий билимларни қўллаш орқали муаммолар ечимини топиш, уларни бартараф этиш ва қарорлар қабул қилиш борасида **компетенцияларни эгаллаши лозим.**

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Давлат бюджети” модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Ўқув жараёнида таълимнинг интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситалари, педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш назарда тутилган:

- маъруза машғулотларида “Ақлий ҳужум”, “Кутиш йўлдоши”, “Концептуал жадвал”, “Ўйланг-жуфтликда ишланг-фикр алмашинг” каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларидан;

- амалий машғулотларда баҳс-мунозара, тушунчалар таҳлили, ақлий ҳужум, кейс, гуруҳларда ишлаш, SWOT-таҳлил жадвал, Т-жадвал каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларни қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Давлат бюджети”, “Бюджет ҳисоби ва назорати” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда тингловчиларнинг касбий тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар иқтисодиётнинг

инновацион тараққиёти муаммоларини аниқлаш, уларни таҳлил этиш, баҳолаш ва ечимини топишга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти:

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат					
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси жумладан				Мустақил таълим
			жами	Назарий	Амалий машғулот	Кўчма машғулот	
1.	Давлат бюджетининг мазмуни, моҳияти ва унинг тамойиллари ва хусусиятлари.	2	2		2		
2.	Бюджет тизими бюджетларининг қонунчилик асослари.	2	2		2		
3.	Бюджет тизими бюджетлари даромадларининг мазмуни, таркиби ва турлари.	6	6	2	2	2	
4.	Бюджет тизими бюджетларининг харажатларининг моҳияти, таркиби ва йўналишлари.	6	6	2	2	2	
	Жами	16	16	4	8	4	

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Бюджет тизими бюджетлари даромадларининг мазмуни, таркиби ва турлари.

Бюджет даромадларининг иқтисодий мазмуни ва манбалари. Бюджетга даромадларни жалб қилишнинг ички ва ташқи манбалари. Давлат бюджети даромадлари таркиби, тузилиши ва динамикаси. Бюджет даромадларининг шаклланишида солиқларнинг аҳамияти. Солиқ принциплари. Солиққа

тортиш тизимининг қоидалари. Солиқ тўлашдан қочиш ёки бўйин товлаш. Бюджет даромадларининг шаклланишида хўжалик юритувчи субъектлардан ва аҳолидан ундириладиган даромадларнинг тутган ўрни. Даромадларни бюджет тизими бўғинлари ўртасида тақсимлаш асослари. Давлат бюджетининг даромад базаларини мустаҳкамлаш йўналишлари.

Мамлакатда пенсия таъминотини амалга оширишда бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг ўрни ва аҳамияти, мақсади ва вазифалари. Пенсия жамғармасининг даромадларини шакллантириш механизми. Республика Йўл жамғармаси даромадлари. Йўл жамғармасининг фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш масалалари. Давлат мулкани хусусийлаштиришдан тушган маблағлар жамғармаси даромадлари, жамғарма фаолиятини бошқариш ва тартибга солиш. Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармаси даромадлари.

2-мавзу. Бюджет тизими бюджетларининг харажатларининг моҳияти, таркиби ва йўналишлари.

Давлат бюджети харажатларининг давлатнинг функциялари билан боғлиқлиги. Бюджет харажатларининг таркиби ва тузилиши. Бюджетнинг иқтисодий мақсадлардаги харажатлари. Иқтисодий ислохотларнинг бугунги босқичида иқтисодиёт харажатлари таркибининг ўзгариши. Бюджетнинг ижтимоий соҳаларни сақлаш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш харажатлари: таълим, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот ва ижтимоий химоя харажатлари. Бюджетнинг давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларини сақлаш харажатлари ва бошқа харажатлар. Республика бюджети харажатлари таркиби ва тузилиши. Маҳаллий бюджетлар харажатлари таркиби ва тузилиши.

Мамлакатда пенсия таъминотини амалга оширишда бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг ўрни ва аҳамияти, мақсади ва вазифалари. Пенсия жамғармасининг харажатларини амалга ошириш механизми. Республика Йўл жамғармаси харажатлари. Йўл жамғармасининг фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш масалалари. Давлат мулкани хусусийлаштиришдан тушган маблағлар жамғармаси харажатлари, жамғарма фаолиятини бошқариш ва тартибга солиш. Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармаси харажатлари. Мамлакат меҳнат бозорининг шаклланишида Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармасининг тутган ўрни.

Бюджетдан ташқари таълим ва тиббиёт муассасаларининг моддий-техника базасини ривожлантириш жамғармаси харажатлари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот.

Давлат бюджетининг мазмуни, моҳияти ва унинг тамойиллари ва хусусиятлари.

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Давлат бюджетининг моҳияти ва мазмуни.
2. Давлат молиясини ислоҳ қилиш ва бошқаришда бюджет тизимининг ўрни ва аҳамияти.
3. Давлат бюджетининг тамойиллари.

Калит сўзлар: Бюджет тизими бюджетлари. Ягона ғазна ҳисоб раками. Бюджетнинг хусусиятлари, бюджет таснифи. бюджетлараро муносабатлар.

2-амалий машғулот.

Бюджет тизими бюджетларининг қонунчилик асослари.

Муҳокама этиладиган масалалар.

- Давлат бюджет тушунчаси ва таркибий қисми.
- Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг аҳамияти.
- “Давлат бюджети қоидалари”нинг зарурлиги ва хусусиятлари.
- Бюджет тузилиши ва унинг моделлари.
- Марказлашган, марказлашмаган ва аралаш моделларнинг ўзига хос хусусиятлари.

Калит сўзлар: Бюджет кодекси. Бюджет тизими механизми. Бюджет тизими қонунчилик асослари. Давлат молиявий назорати.

3-амалий машғулот.

Бюджет тизими бюджетларининг қонунчилик асослари.

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Давлат бюджет тушунчаси ва таркибий қисми.
2. Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг аҳамияти.
3. “Давлат бюджети қоидалари”нинг зарурлиги ва хусусиятлари.

4. Бюджет тузилиши ва унинг моделлари.
5. Марказлашган, марказлашмаган ва аралаш моделларнинг ўзига хос хусусиятлари.

Калит сўзлар: Бюджет кодекси. Бюджет тизими механизми. Бюджет тизими қонунчилик асослари. Давлат молиявий назорати.

4-амалий машғулот.

Бюджет тизими бюджетлари даромадларининг мазмуни, таркиби ва турлари.

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Бюджет даромадларининг иқтисодий мазмуни ва манбалари.
2. Бюджетга даромадларни жалб қилишнинг ички ва ташқи манбалари.
3. Давлат бюджети даромадлари таркиби, тузилиши ва динамикаси.
4. Бюджет даромадларининг шаклланишида солиқларнинг аҳамияти.
5. Даромадларни бюджет тизими бўғинлари ўртасида тақсимлаш асослари.

Калит сўзлар: Бюджет кодекси. Бюджет тизими механизми. Бюджет тизими қонунчилик асослари. Давлат молиявий назорати.

5-амалий машғулот.

Бюджет тизими бюджетларининг харажатларининг моҳияти, таркиби ва йўналишлари.

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Давлат бюджети харажатларининг давлатнинг функциялари билан боғлиқлиги.
2. Бюджет харажатларининг таркиби ва тузилиши.
3. Бюджетнинг иқтисодий мақсадлардаги харажатлари.
4. Иқтисодий ислохотларнинг бугунги босқичида иқтисодиёт харажатлари таркибининг ўзгариши.
5. Бюджетнинг давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларини сақлаш харажатлари ва бошқа харажатлар.

Калит сўзлар: Давлат бюджети харажатлари. Давлат бюджет харажатларининг таркиби. Бюджетнинг ижтимоий соҳаларни сақлаш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш харажатлари.

6-амалий машғулот.

Бюджет тизими бюджетларининг харажатларининг моҳияти, таркиби ва йўналишлари.

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Пенсия жамғармасининг харажатларини амалга ошириш механизми.
2. Республика Йўл жамғармаси харажатлари.
3. Давлат мулкани хусусийлаштиришдан тушган маблағлар жамғармаси харажатлари
4. Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармаси харажатлари.
5. Бюджетдан ташқари таълим ва тиббиёт муассасаларининг моддий-техника базасини ривожлантириш жамғармаси харажатлари.

Калит сўзлар: Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси харажатлари. Республика йўл жамғармаси харажатлари. Давлат мулкани хусусийлаштиришдан тушган маблағлар жамғармаси харажатлари. Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармаси харажатлари.

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.

Муаммони жамоали тарзда ҳал этишнинг усуллари ва воситалари

Музокаралар

Музокаралар – аниқ ташкил этилган икки томон фикрларининг алмашинуви.

Музокараларни ўтказиш жараёнининг тузилиши

Баҳс – ўз фикрини ифода этишни хоҳловчилар орасида бирон бир мунозарали масалани муҳокама қилиш, ҳақиқатни аниқлаш ва тўғри қарорни қабул қилиш.

Анжуман-баҳсининг роли

Олиб боровчи – ўргатувчи барча ваколатларига эга – баҳс боришини бошқаради, исботлар ва рад этишларнинг далилигини, тушунча ва атамаларнинг аниқлигига эътибор қаратади, мулоқотнинг барча қоидаларга муносиб тарзда ўтишини кузатади.

Оппонент – тадқиқотчилар муҳитида қабул қилинган оппонентлик жараёнини амалга оширади. У нафақат нутқ сўзловчининг асосий нуқтаи назарини ифодалашни, балки уни тушиниши орқали унинг хатоларини топиши ва ҳал этишнинг ўз вариантини тақдим этиши зарур.

Мантиқчи – нутқ сўзловчи ва оппонент фикларидаги қарама-қаршилиқларни ва мантиқий хатоларни аниқлайди, тушунчалар тавсифини аниқлайди, далиллар ва рад этишларни ва фаразни олдинга суриш ҳаққонийлигини таҳлил қилади.

Психолог – маҳсулли мулоқотни ташкил этиш учун жавоб беради, биргаликда ҳаракатларни амалга ошириб, келишувга эришади, баҳснинг можарога айланишига йўл қўймайди.

Эксперт – баҳс усулининг натижавийлигини баҳолайди, олдинга сурилган фаразлар ва таклифлар, хулосалар ҳаққонийлигини баҳолайди, аниқ бир иштирокчининг қўшган ҳиссаси тўғрисида фикрларни билдиради ва бошқалар.

«Ақлий ҳужум»

Ақлий ҳужум (брейнсторминг – миялар бўрони) – амалий ёки илмий муаммоларни ҳал этиш фикрларни жамоали генерация қилиш усули.

Ақлий ҳужум вақтида иштирокчилар мураккаб муаммони биргаликда ҳал этишга интилишади: уларни ҳал этиш бўйича ўз фикрларини билдиради (генерация қилади) ва бу фикрлар танқид қилинмасдан улар орасидан энг мувофиқи, самаралиси, мақбули ва шу каби фикрлар танлаб олиниб, муҳокама қилинади, ривожлантирилади ва ушбу фикрларни асослаш ва рад этиш имкониятлари баҳоланади.

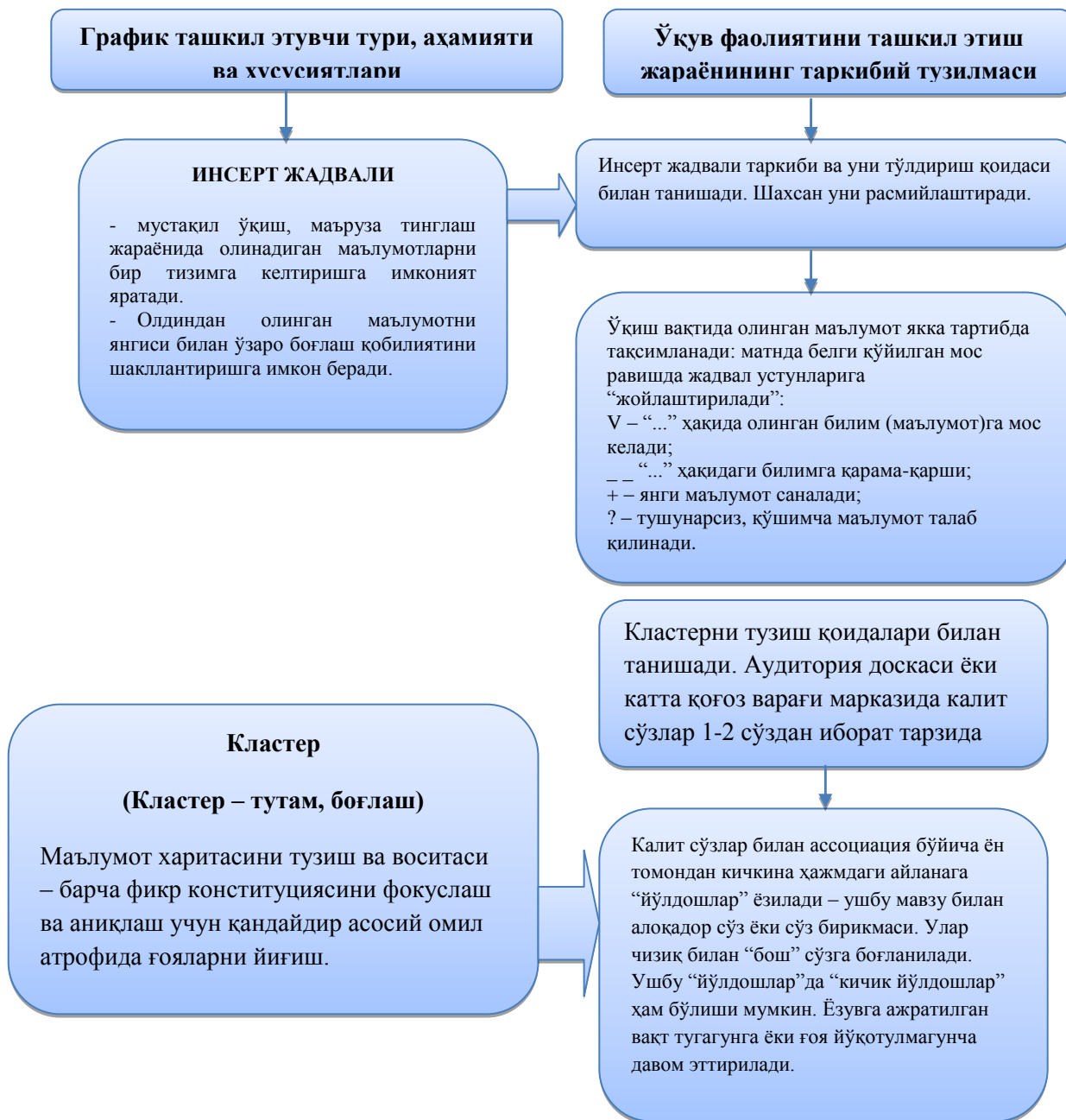
Ақлий ҳужумнинг асосий вазифаси – ўқиб-ўрганиш фаолиятини фаоллаштириш, муаммони мустақил тушуниш ва ҳал этишга мотивлаштиришни ривожлантириш, мулоқот маданияти, коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, фикрлаш инерциясидан қутилиш ва ижодий масалани ҳал этишда фикрлашнинг оддий боришини енгил.

• **Тўғридан-тўғри жамоали ақлий ҳужум** – иложи борича кўпроқ фикрлар йиғилишини таъминлайди. Бутун ўқув гуруҳи (20 кишидан ортиқ бўлмаган) битта муаммони ҳал этади.

- **Оммавий ақлий ҳужум** – микро гуруҳларга бўлинган ва катта аудиторияда фикрлар генерацияси самарадорлигини кескин ошириш имконини беради.

- Ҳар бир гуруҳ ичида умумий муаммонинг бир жиҳати ҳал этилади.

Кўргазмалли тақдим этиш: график ташкил этувчилар

Тоифали жадвал

Тоифа – мавжуд ҳолат ва муносабатларни акс эттирадиган белги (умумий).

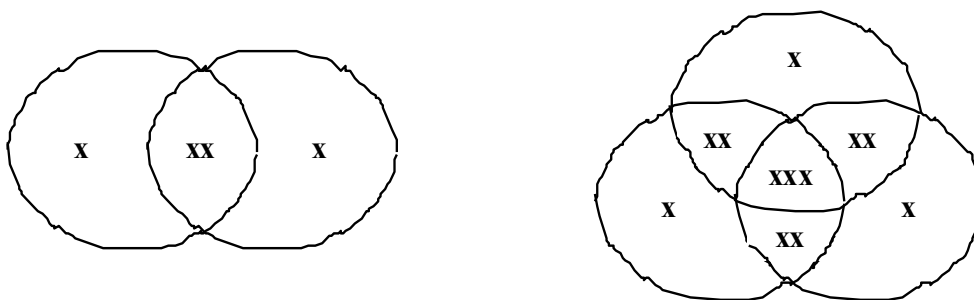
- ажратилган белгиларга кўра олинган маълумотларни бирлаштиришни таъминлайди.

Тоифали шарҳни тузиш коидалари билан танишилади. Ақлий ҳужумдан сўнг (кластерга ажратиш) мини гуруҳларда янги ўқув материали билан танишилади ва олинган маълумотлар фрагментларини бирлаштиришга имкон берадиган тоифаларни излаш ишлари олиб борилади.

Тоифалар жадвал кўринишида расмийлаштирилади. Ҳоҳ маълумотлар жадвалида тегишли тоифалар бўйича тақсимланади. Иш жараёнида маълум бир тоифалар номлари ўзгартирилиши мумкин.

Ишнинг натижавий тақдими

Венн диаграммаси

SWOT-таҳлил жадвали

SWOT – таҳлил номланиши инглизча бош ҳарфлардан олинган:

STRENGS – кучли томони, корхонада ички ресурслар мавжудлиги назарда тутилади;

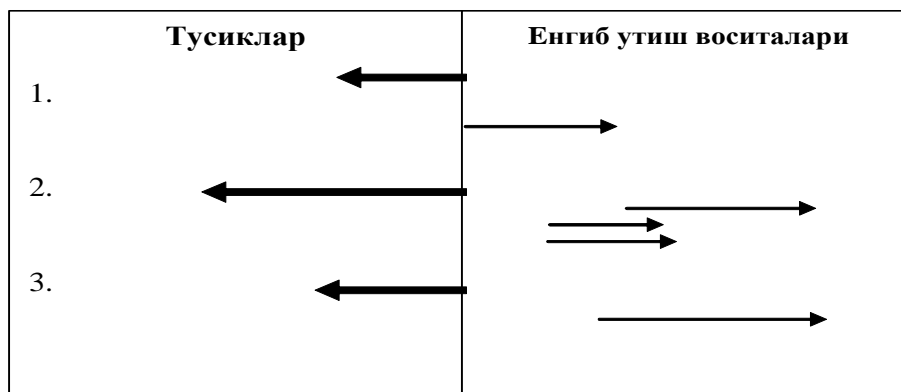
WEAKNESS – кучсиз томони ёки ички муаммолар мавжудлиги;

OPPORTUNITESS – имкониятлар; корхона ривожланиши учун мавжуд имкониятлар;

THREATS – хавфлар; ташқи муҳитдаги мавжуд хавф-хатарлар

Қоидага кўра, SWOT – таҳлилининг муваффақияти ташкилотга боғлиқ бўлмай, балки келгусидаги стратегик мақсад ва лойиҳаларни ишлаб чиқишда унинг натижаси ҳисобга олинishiга боғлиқ бўлади. Уни қўллашда элементларини қуйидагича талқин қилиш мумкин:

“Кучлар таҳлили” графиги

«Кучлар таҳлили» графигини тузиш қондаси

Координат ўқи чизилади, чапга стрелка (кучлар) билан корхона ривожланиши ёки муайян бизнес лойиҳасини амалга оширишга халақит берувчи тўсиқлар жойлаштирилади. Ушбу стрелкалар катталиги жиҳатдан у ёки бу муаммога таъсири ҳамда жиддийлигига мос келиши лозим бўлади.

Сўнгра қарама-қарши томонга ушбу кучларни енгиб ўтиш воситалари стрелка кўринишида экс эттирилади. Уларнинг сони графигнинг ўнг томонидан натижа чиқара оладиган даражада бўлиши лозим.

Умуман олганда, бу келгусида аниқлаштиришни ва бўлақларга ажратишни талаб этадиган кучларни нисбий баҳолаш усули ҳисобланади.

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «стади» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш (матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиха тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейс.

Амалий вазият. Давлат харидларини амалга оширишда тендер савдолари бўйича субъект ғолиб бўлди. Савдолар натижаларига кўра хўжаик шартномалари шакллантирилди ва юридик мажбурият рўйхатдан ўтказилди. Молиявий ажбурият шалланиши учун хўжали субъекти мажбуриятларини ўз вақтда бажармади. Шартнома иштирокчилари ўртасид ўртасида эътирозлар юзага келди.

Бундай ҳолатда Сиз ижрочи сифатида қандай йўл тутасиз?

1. Хўжалик субъекти раҳбарига мурожаат қилиб, вазиятни тўғрилаш учун ёрдам сўрайсиз.

2. Альтернатив хўжалик юритувчи субъектлар билан шартнома шакллантирасиз.

3. Шартнома шартларининг бузилиши юзасидан жавобгарликка чақирасиз .

4. Ёки бошқача йўллари топасиз.

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу. Бюджет тизими бюджетлари даромадларининг мазмуни, таркиби ва турлари.

Режа:

1.1. Бюджет даромадларининг иқтисодий мазмуни ва манбалари.

1.2. Давлат бюджети даромадлари таркиби, тузилиши ва динамикаси.

1.3. Даромадларни бюджет тизими бўғинлари ўртасида тақсимлаш асослари.

Таянч иборалар: *Давлат бюджети даромадлари, республика бюджети даромадлари, маҳаллий бюджетлар даромадлари, солиқлар, солиқ тизими, умумдавлат солиқлари, маҳаллий солиқлар, тўғри солиқлар, эгри солиқлар, юридик шахслардан олинадиган солиқлар, жисмоний шахслардан олинадиган солиқлар.*

1.1. Бюджет даромадларининг иқтисодий мазмуни ва манбалари.

Бюджет даромадлари - бу давлат бюджет тизимининг бюджетларига қонун ҳужжатларида белгиланган беғаразлик ва қайтариб бермаслик тартибида келиб тушадиган пул маблағларидир.

Давлат даромадлари - бу яратилган миллий бойликнинг давлат эҳтиёжлари учун жалб этиладиган қисмидир. Давлат даромадлари кенг мазмунли тушунча бўлиб, ўз ичига бюджет даромадлари (миллий даромаднинг турлидаражадаги бюджетларга жалб этилган қисми)ни ҳам, бюджетдан ташқари давлат жамғармалари маблағларини ҳам ўз ичига олади. Бюджет даромадлари давлат даромадларининг энг салмоқли қисмини ташкил этади.

Давлат ўзига юклатилган вазифаларни муваффақиятли бажара олиши учун молиявий ресурсларга муҳтож бўлади ва шу сабабли мамлакат миллий даромадининг бир қисми пул ёки бошқа тўловлар тарзида унинг тасарруфига ажратилади. Натижада давлат ўз даромадларига эга бўлади. Бу маблағлар давлат ва маҳаллий органлар ихтиёрида бўлиб, тегишли давлат ҳокимияти органлари томонидан тасарруф этилади.

Давлат ўз маблағларини шакллантириш жараёнида ижтимоий ишлаб чиқаришнинг турли тармоқларида, давлат, жамоат, хусусий мулкчилик шаклларидаги корхоналарда вужудга келтирилган даромадларни, шунингдек, фуқароларнинг меҳнат, тадбиркорлик ва бошқа даромадларининг муайян қисмини ўз тасарруфига олади, давлат даромадларини вужудга келтиришда молиявий тизимнинг барча бўғинлари фаол иштирок этади.

Шуни таъкидлаш керакки, давлат бюджети даромадлари – давлат билан корхоналар, ташкилотлар, муассасалар ва аҳоли ўртасидаги мамлакат бюджет фондининг шаклланиши жараёнида юзага келадиган иқтисодий муносабатларни англатади. Айрим адабиётларда, маърузаларда ва бошқа илмий ишларда “давлат бюджети даромадларининг асосий бош манбаи солиқлардир”, деган бизнинг назаримизда бирмунча нотўғри бўлган фикрларни учратиш мумкин. Аслида, давлат бюджети даромадларининг асосий манбаи бўлиб мамлакат ялпи миллий маҳсулоти ва миллий даромади ҳисобланади, давлат марказлашган пул фондига маблағларни жалб қилиш қуроли эса солиқлардир.

Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг 50-моддасига биноан Давлат бюджети даромадлари қуйидагилардан иборат:

- солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар;
- давлат активларини жойлаштириш, фойдаланишга бериш ва сотишдан олинган даромадлар;
- мерос, ҳадя ҳуқуқи бўйича давлат мулкига ўтган пул маблағлари;
- юридик ва жисмоний шахслардан, шунингдек чет давлатлардан тушадиган қайтарилмайдиган пул тушумлари;
- резидент-юридик шахсларга берилган бюджет ссудаларини ва чет давлатларга ажратилган кредитларни тўлаш ҳисобидан тўловлар;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа даромадлар.

Давлат бюджети даромадларининг асосий моддий манбаи мамлакатда яратилган ялпи ички маҳсулотнинг таркиби бўлган миллий даромад ҳисобланади. Шундан келиб чиққан ҳолда, ялпи ички маҳсулотнинг ўсиши давлат бюджети даромадларини барқарорлигини таъминлайди.

Бюджети даромадларининг асосий манбаи солиқлардир. Солиқлар мажбурий пуллик тўловни ифода этувчи пул муносабатларини билдириб, бу муносабатлар солиқ тўловчилар (юридик ва жисмоний шахслар) билан

солиқни ўз мулкига айлантирувчи субъект сифатида давлат ўртасида содир бўлади. Корхона ва ташкилотлар товар маҳсулотларини ишлаб чиқарганида ва сотганида, аҳолига турли хизматларни кўрсатганида, ишлар бажарганида ёки бозорларда олди-сотди қилганда ҳам пул тўловларини амалга оширади. Лекин бу муносабатларнинг ҳаммаси ҳам солиқ муносабати бўла олмайди. Солиқ муносабатида давлат мамлакатда яратилган ялпи ички маҳсулот қийматини тақсимлаш ва қайта тақсимлаш ёъли билан мажбуран давлат бюджетига маблағ тўплаш жараёнини амалга оширади.

Солиқларнинг ўзига хос белгилари мавжуд бўлиб, улар қуйидагилардир:

- мажбурийлик;
- хазина тўплаш;
- қатъийлик ва доимийлик;
- аниқ солиқ тўловчи учун эквиваленцизлик.

1. Мажбурийлик. Солиқ ва йиғимлар мажбурий характерга эга бўлиб, бунда давлат солиқ тўловчи даромадларининг бир қисмини мажбурий тўлов сифатида бюджетга олиб қўяди. Бу мажбурийлик мамлакатнинг қонун чиқарувчи олий органи тасдиқлаб берган махсус қонунлар асосида амалга оширилади. Демак, мажбурийлик белгиси ҳуқуқий томондан давлат томонидан қафолатланган.

2. Ҳазина тўплаш белгиси шунда намоён бўладики, солиқлар албатта хазинага, яъни давлат бюджетига ва давлатнинг бошқа мақсадли пул фондларига тушади. Борди-ю, юридик ва жисмоний шахслар бошқа ихтиёрий фондлар - «Истеъдод», «Экосан», «Камолот», «Нуроний» жамғармаларига тўловларни амалга оширсалар, бу тўловлар хазина тўплашга хизмат қилсада, солиқ муносабати бўлмайди. Чунки мажбурийлик тамойили ёък, шунингдек, бу тўловлар давлат мулкига тушмайди.

3. Солиқлар қатъий белгиланган ва доимий ҳаракатда бўлади. Тарихда 50-100 йиллаб ўзгармасдан ҳаракатда бўлган солиқлар мавжуд. Илмий асоси қанча чуқур ва мустаҳкам бўлса, солиқлар шунча қатъий ва узоқ йиллар ўзгармасдан ҳаракат қилади ёки жуда кам ўзгаради. Масалан, даромад солиғи, мулк солиғи, ер солиғи қабилар бир неча асрлардан бери амал қилиб келмоқда. Ҳар бир давр, ҳар бир ижтимоий тузумда давлат, ўз иқтисодий мақсадлари ва иқтисодий сиёсатининг асосий ёъналишларидан келиб чиқиб, бу солиқларнинг амал қилиш механизмига ўзгартиришлар киритиб келган.

4. Солиқлар алоҳида олинган солиқ тўловчи учун ноэквивалентлик характерига эга. Ҳар бир солиқ тўловчи томонидан тўланган солиқ суммаси

тўловчининг шахсан ўзига тўлиқ қайтиб келмайди, улар мамлакат миқёсида бутун жамиятга қайтиб келади. Солиқ тўловчига нисбатан бу тўлов эквиваленциз пул тўловидир. Масалан, солиқ тўловчи муайян бир даврда давлатнинг соғлиқни сақлаш ва маориф хизматларидан ҳеч фойдаланмаган бўлиши мумкин. Лекин бозор иқтисодиёти шароитида ҳамма солиқ тўловчиларнинг тўлаган солиқ ва йиғимлари давлатнинг уларга кўрсатган хилма-хил хизматлари (мудофаа, хавфсизликни таъминлаш, тартиб-интизомни сақлаш ва бошқа ижтимоий-зарурий хизматлар) орқали ўзларига қайтиб келади. Демак, солиқ тўловчилар нуқтаи назаридан олганда ҳамма солиқлар бозор иқтисодиёти шароитида давлатнинг кўрсатган ижтимоий хизматлари учун тўланадиган ҳақ(тўлов)дир.

Солиқлар давлат бюджетига ва давлат пул фондларига келиб тушадиган, мажбурий характерга эга бўлган пул муносабатларидир. Шунингдек, солиқлар иқтисодий категория бўлганлиги учун бозор иқтисодиёти муносабатлари, шу жумладан, молиявий муносабатлар таркибига киради. Бозор иқтисодиёти эркин иқтисодиётдир, яъни ҳар бир ҳуқуқий шахс, тadbиркор ўз товарига эркин баҳо белгилаши, маҳсулот этказиб берувчини ихтиёрий топиши ва ўзи истеъмолчини топиб, унга маҳсулотини сотиш ҳуқуқига эга. Шунинг учун давлат улар даромадларининг бир қисмини тақсимлаб, бюджетга оддий ажратма сифатида ололмайди. Солиқ шаклида даромадларни ундириш учун қонун чиқарувчи орган(Олий Мажлис)нинг қарори зарур, яъни қонуний асосда ундирилган тўлов бюджетга ўтади. Эркин иқтисодиёт шароитида солиқлар ҳам эркин, очик, аниқ бўлади, демократик тўловга айланади.

Солиқлар иқтисодий категория бўлганлигидан тўловчилар ва давлат ўртасида даромадлар тақсимланаётганда томонларнинг иқтисодий манфаатини албатта эътиборга олиш зарур. Давлат солиқ тўловчилар даромадини истаганича ололмайди, солиқларни бюджетга ундиришнинг маълум чегараси мавжуд. Бу чегарани давлат, солиқ тўловчиларнинг маҳсулот ишлаб чиқариш ва фойда олишдаги фаолиятини ҳисобга олиб белгилайди. Иккинчи томондан, солиқлардан макродаражада иқтисодиётни ривожлантириш, бозор инфратузилмасини яратиш ва бошқа умумдавлат мақсадлари учун этарли молиявий ресурслар тўплаш учун фойдаланилади. Солиқларнинг моҳияти солиқ тўловчилар билан давлат ўртасидаги доимий, узоқ муддатли муносабатларда ўз ифодасини топади.

Бюджет тизими бўғинлари даромадларини шакллантиришига кўра солиқларнинг умумдавлат (республика) ва маҳаллий солиқларга бўлиниши

ҳукумат идораларининг марказий ҳукумат ва маҳаллий ҳукуматларга бўлиниши асосида келиб чиқади.

Бюджет тизими бўғинлари даромадларини шакллантиришига кўра солиқларнинг умумдавлат (республика) ва маҳаллий солиқларга бўлиниши ҳукумат идораларининг марказий ҳукумат ва маҳаллий ҳукуматларга бўлиниши асосида келиб чиқади. Ҳар бир ҳокимият идоралари ўзларининг бажарадиган муҳим вазифаларидан келиб чиқиб, ўз бюджетига ва уни таъминлайдиган солиқларга эга бўлиши керак. Республика ҳукумати умумдавлат миқёсида катта вазифаларни - мудофаа, хавфсизликни сақлаш, тартиб интизом инфраструктурасини яратиш, турли ижтимоий хизматларни молиялаштириш, фуқаролар ижтимоий ҳимоясини ташкил этиш ва бошқа бир қатор йирик вазифаларни бажаради. Шунинг учун унинг бюджети ҳам, солиқлари ҳажми ҳам салмоқли бўлиши шарт. Қўшилган қиймат солиғи, актсиз солиғи, юридик шахсларнинг даромади (фойдаси)дан, фуқаролар даромадидан олинган солиқлар республика бюджетига тушади.

Ўзбекистон Республикаси солиқ тизими

Умумдавлат солиқларининг муҳим хусусияти шундаки, республика бюджетига тушадиган солиқлардан маҳаллий бюджетлар даромадлилик даражасини тартибга солиб туриш мақсадида ажратмалар ажратилиши мумкин. Борди-ю, ажратмалар эвазига ҳам маҳаллий бюджетларнинг харажатлари қопланмаса, у ҳолда субвенция ёки дотация берилади. Агар келгуси йилда маҳаллий бюджетларнинг ўз манбалари барқарорлашиб, солиқлари ҳажми кўпайиб қолса, республика солиқларидан ажратмалар беришнинг зарурияти бўлмайди. Республика ва маҳаллий солиқлар ягона моҳиятга эга бўлиб, бюджетга тўланиши лозим бўлган мажбурий тўловлардир.

Маҳаллий солиқлар маҳаллий ҳукуматлар бажарадиган вазифаларига қараб белгиланиб, уларга доимий ва тўлиқ бириктириб берилади. Маҳаллий

хукуматлар асосан меҳнаткашларга яқин бўлганлигидан улар ижтимоий масалаларни - маориф, соғлиқни сақлаш, маданият, шаҳар ва қишлоқлар ободончилиги каби вазифаларни бажаради. Лекин одатда бу солиқлар ва йиғимлар улар бюджетлари харажатларининг 30-40 фоизини қоплайди, холос. Маҳаллий бюджетлар даромадларини кўпайтириш энг долзарб масалалардан биридир. Фақат ўз даромад манбаига тўлиқ эга бўлган маҳаллий ҳукуматгина ўз фаолиятларини тўлиқ амалга ошириши мумкин. Маҳаллий солиқларнинг муҳим хусусияти шундаки, улар фақат шу ҳудуднинг бюджетига тушади. Улар ҳисобидан бошқа бюджетларга ажратмалар берилмайди.

Маҳаллий солиқ Франция солиқ тизимининг анчагина қисмини ташкил этади. Маҳаллий органлар бюджети 80 минг мустақил бюджетдан ташкил топган. (коммуналар, бирлашган коммуна, департаментлар, регионлар ва х.к.) Маҳаллий ҳокимият-иқтисодий ҳаётни асосий субъекти ҳисобланади. Давлат бюджетини 60 фоизини маҳаллий бюджет ташкил этади. Маҳаллий бюджет динамикаси қуйидагича ифодаланади. Маҳаллий солиқ тизимини тўртта асосий ёъналишга ажратиш мумкин:

- ер солиғи қуриб битирилган участкалар учун;
- ер солиғи қуриб битирилмаган участкалар учун;
- тузар жой солиғи;
- мутахассислик солиғи.

1.2. Давлат бюджети даромадлари таркиби, тузилиши ва динамикаси.

Ўзбекистон Республикасининг республика бюджети даромадлари:

1) умумдавлат солиқлари, шу жумладан:

- юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи;
- ягона солиқ тўлови;
- жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи;
- қўшилган қиймат солиғи;
- акциз солиғи;
- ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ;

2) божхона божлари;

3) қўшимча фойда солиғи;

4) маҳсулот тақсимотига оид битимлар бўйича фойда келтирадиган маҳсулотдаги давлат улуши;

5) бошқа даромадлар ҳисобидан шакллантирилади.

Бошқа даромадларга имзоли бонус ва тижоратбоп топилма бонуси тўланишидан тушган тушумлар, қонун ҳужжатларига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетига ёъналтирилдиган давлат божлари, йиғимлар, товон пуллари, компенсация тўловлари ва жарима санкциялари, давлат активларини жойлаштириш, фойдаланишга бериш ва сотишдан белгиланган нормативлар бўйича олинган даромадлар, мерос, ҳада ҳуқуқи бўйича давлат мулкига ўтказилган пул маблағлари, юридик ва жисмоний шахслардан, шунингдек чет давлатлардан тушган кайтарилмайдиган пул тушумлари, резидент-юридик шахсларга берилган бюджет ссудаларини, чет давлатларга берилган кредитларни тўлаш ҳисобидан тўловлар, акцияларнинг давлат улуши (пайи) бўйича дивидендлар (даромадлар), мобиль алоқа хизматлари кўрсатувчи юридик шахслар (уяли алоқа компаниялари) томонидан абонент рақамидан фойдаланганлик учун тўлов, Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг фойдаси ва қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа даромадлар киради.

Қорақалпоғистон Республикаси бюджетининг, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маҳаллий бюджетларининг даромадлари:

1) белгиланган нормативларга мувофиқ умумдавлат солиқлари, шу жумладан:

- юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи;
- ягона солиқ тўлови;
- жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи;
- тадбиркорлик фаолиятининг айрим турлари бўйича қатъий белгиланган солиқ;
- қўшилган қиймат солиғи;
- актсиз солиғи;
- ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ;
- сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ;

2) маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, шу жумладан:

- ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи;

- транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ;

- мол-мулк солиғи;

- ер солиғи;

- ягона ер солиғи;

- айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ҳуқуқи ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш учун йиғим;

3) юридик ва жисмоний шахслардан, шунингдек чет давлатлардан тушган қайтарилмайдиган пул тушумлари;

4) бозорлардан тушадиган даромадлар;

5) бошқа даромадлар ҳисобидан шакллантирилади. Бошқа даромадларга давлат даромадига ўтказилган мол-мулкни реализация қилишдан тушган тушумлар, давлат активларини жойлаштиришдан, фойдаланишга беришдан ва сотишдан белгиланган нормативлар бўйича олинган даромадлар, қонун ҳужжатларига мувофиқ Қорақалпоғистон Республикаси бюджетига, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маҳаллий бюджетларига ёналтирилмайдиган давлат божлари, йиғимлар, товон пуллари ва жарима санкциялари, эгасиз мол-мулкни, мерос ҳуқуқи бўйича давлат ихтиёрига ўтган мол-мулкни, ҳуқуқ бўйича давлат даромадига ўтказилиши лозим бўлган хазиналарни реализация қилишдан тушган тушумлар ва қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа даромадлар киради.

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетининг даромадларининг тузилиши таркиби куйидагича:

1) Тўғри солиқлар

- юридикшахслардан олинадиганфойда солиғи;

- савдоваумумиёвқатланишкорхоналариданолинадиганягонасолиқтўловидандавлатбюджетигаажратмалар;

- ягона солиқтўловидан давлат бюджетига ажратмалар;

- жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи;

- тадбиркорликбиланшуғулланувчиюридикважисмонийшахсларданоллинадиганқатъийсолиқ;

- ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи;

2) Эгри солиқлар

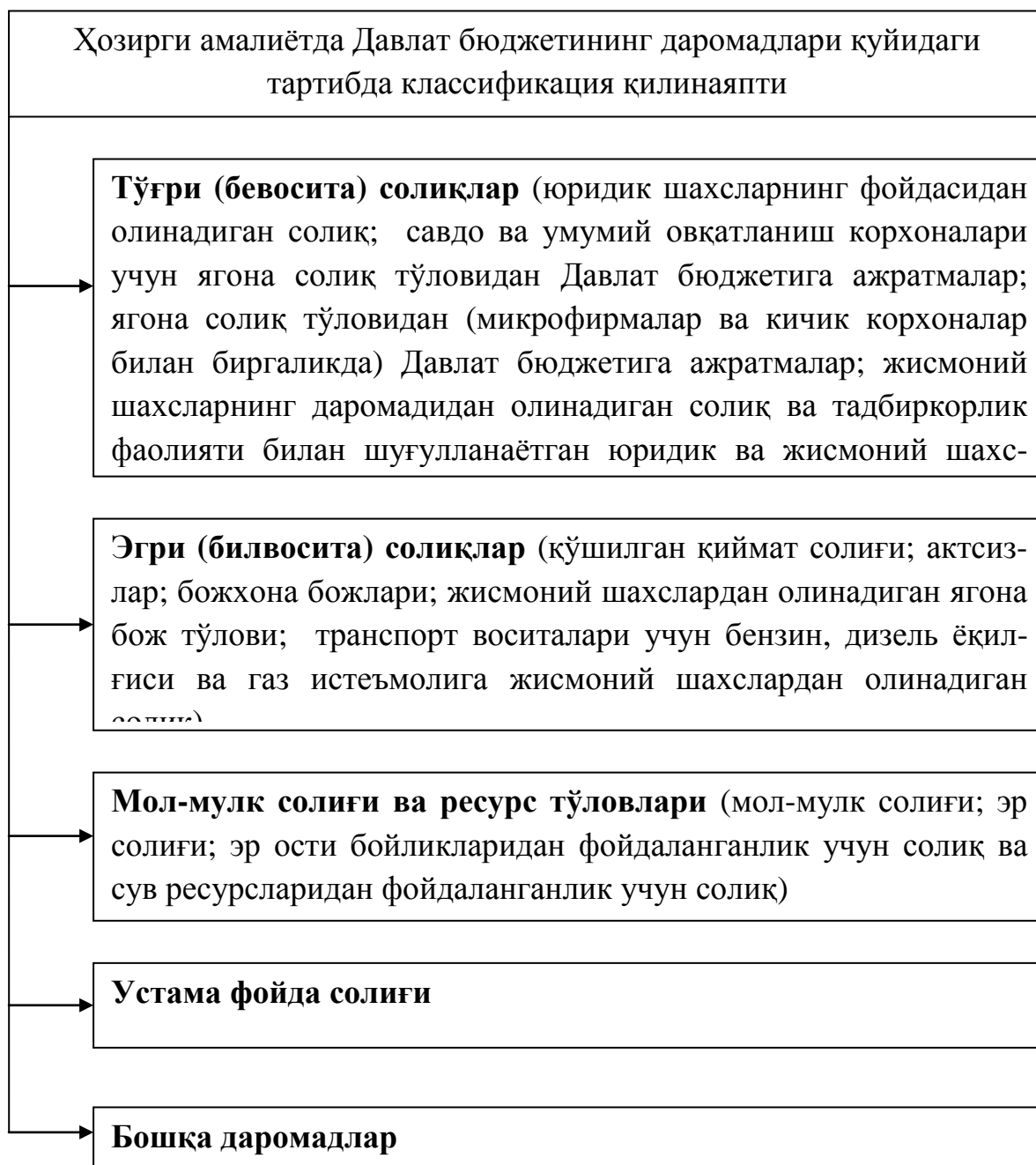
- қўшиган қиймат солиғи;
- аксиз солиғи;
- божхона божи;
- жисмоний шахслардан транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатилганлик учун олинадиган солиқ;

3) Мол-мулк ва ресурс тўловлари

- мол мулк солиғи;
- ер солиғи;
- ер қаридан фойдаланганлик учун солиқ;
- сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ;

4) Устама фойда солиғи

5) Бошқа даромадлар

Давлат бюджетининг даромадлари амалиётдаги классификацияси

Тўғри солиқлар бўйича тўғридан-тўғри даромаддан солиқ тўланганлиги учун солиқлар ставкасининг камайтирилиши корхоналар даромадининг кўп қисмини уларга қолдириб, улар инвестиция фаолиятини кенгайтириш имконини яратади ва шу ёъл билан бозор иқтисодиётининг ривожланишига туртки беради. Бу солиқларнинг ставкалари кўпайтирилса, корхоналарнинг бизнес имкониятлари камай бориб, иқтисодий ривожланишни сусайтиради.

Демак, бу гуруҳ солиқларнинг ставкалари тўғридан-тўғри бозор иқтисодиёти билан чамбарчас боғлиқдир.

Эгри солиқларнинг юридик жиҳатдан тўловчилари маҳсулот (ишлар, хизматларни) юклаб юборувчилар (хизмат кўрсатувчилар) бўлиб, солиқнинг ҳақиқий оғирлиги кейинги (сўнги) истеъмолчининг зиммасига тушади, яъни бу ерда ҳақиқий солиқ тўловчи яширинган. Бу солиқларнинг суммаси товар (иш, хизмат) нарҳи устига устама равишда қўйилади. Бу солиқларнинг ижобий томони республикада ишлаб чиқарилган товарларнинг четга чиқиб кетишини чегаралайди, мамлакат ичида товарлар кўп бўлишига ёрдам беради. Эгри солиқлар орқали товарлар қиймати оширилмаса, бозорларда уларнинг тақчиллиги ортади. Эгри солиқлар ставкасининг асосли равишда оширилиши корхоналар фаолиятининг молиявий якунига тўғридан тўғри таъсир этмайди, яъни инвестицион фаолиятини қисқартирмайди. Аммо солиқ ставкаси таҳлил қилинмасдан ошириб юборилса корхоналар сотиш қийинчилигига учраб, фойда олишни ҳам бюджетга тўловларни ҳам камайтириши мумкин.

Бу солиқларнинг яна бир томони - муомаладаги ортикча пул массасини камайтириб, инқирозни жиловлаб боради. Бироқ бу солиқлар меҳнат билан банд бўлган аҳолининг реал даромадларини пасайтиради. Корхоналарда тўғри солиқлар ставкасини камайтириш ҳисобига берилган имконият кўпроқ маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириб, товарлар ассортиментининг ошишини таъминлаши керак.

Жаҳон солиқ амалиётида тўғри ва эгри солиқлар нисбатига қараб у ёки бу мамлакат иқтисодиётининг ривожланиш даражасини ёки иқтисодий қийинчиликларни таҳлил қилиб бериш мумкин. Масалан. АҚШ да тўғри солиқлар салмоғининг бюджет даромадида 90 фоизга яқин бўлиши бу ерда ривожланган бозор иқтисодиёти амал қилаётганидан дарак беради.

1.3. Даромадларни бюджет тизими бўғинлари ўртасида тақсимлаш асослари.

Барча мамлакатларда бўлгани каби Ўзбекистон Республикасида ҳам бюджет даромадлари таркибида солиқли даромадларнинг ҳиссаси сезиларли даражада юқорилиги билан ажралиб туради (90 % га яқин). Россияда бу кўрсат кич 72%, АҚШда 90%, Қозоғистонда 95% га яқинни ташкил этади.

Ушбу солиқли даромадларни турли даражадаги бюджетлар баланслашганлигини таъминлаш мақсадида бюджетлар ўртасида тақсимлаш

муаммосига ўтиш босқичидаги барча давлатлар бюджетлараро муносабатлар тизимини ислоҳ қилиш жараёнига дуч келмоқда. Бунга асосий сабаб ханузгача тартибга солувчи солиқларнинг маҳаллий бюджет харажатларини молиялаштиришнинг асосий манбаи бўлиб қолаётганлигидир. Бу бир томондан бюджетлараро муносабатларнинг ажралмас таркибий қисми бўлса, бошқа томондан самарали бюджетларо муносабатлар ислоҳотини амалга оширишга тўсқинлик қилиши мумкин. Чунки бундай тартибга солувчи даромадлардан меъёрий ажратмалар ажратиш амалиёти маҳаллий бюджетларни шакллантиришда беқарорлик ва ноаниқликни келтириб чиқариши, маҳаллий бюджетлар солиқ йиғимларини ошириш ҳамда солиқ имкониятларини кенгайтиришга қизиқишини рағбатлантирмаслиги мумкин.

Мамлакатда ислоҳотларни амалга ошириш босқичида солиқ ва ваколатларни бюджетлар ўртасида тақсимлаш механизми, бизнинг фикримизча, ўзида янада мураккаб тизим сифатида намоён бўлади. Методология, тамойил ва уни амалга ошириш амалиёти –қийин ва мураккаб жараён бўлибгина қолмай, бюджетлараро муносабатлар тизимини шакллантиришда ўтиш босқичи муаммоларининг кўп қиррали гини кўрсатиб беради. Бундай шароитларда маҳаллий бюджетлар баланслашганлигини таъминлаш ҳамда унинг манбаларини такомиллаштириш янада муҳим аҳамият касб этади.

Қорақалпоғистон Республикаси бюджети, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маҳаллий бюджетлари баланслаштирилган даромадлар ва харажатларга эга бўлиши лозим. Қорақалпоғистон Республикаси бюджети, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маҳаллий бюджетлари тақчиллигига ёъл кўйилмайди.

Қорақалпоғистон Республикаси ва маҳаллий бюджетлар баланслашганлиги умумдавлат солиқларини Ўзбекистон Республикаси республика бюджетидан ҳамда юқори турувчи бюджетлардан бериладиган меъёрий ажратмалар ва молиявий ёрдамни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш ҳисобига амалга оширилади. Ўзбекистон амалиётида умумдавлат солиқларидан тартибга солувчи солиқ сифатида фойдаланилишини кузатишимиз мумкин. Меъёрларни аниқлашда маҳаллий ва умумдавлат солиқлари ҳамда тегишли бюджетлар минимал харажатлари прогнози амалга оширилиб, унга мувофиқ ажратмалар меъёри аниқланади.

Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри бюджетларига ажратмалар меъёри ҳар йили Олий Мажлис томонидан давлат бюджети қабул қилингандан сўнг Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан тасдиқланади.

Туман ва шаҳарлар бюджетларига ажратмалар миқдори ҳам ҳар йили Қорақалпоғистон Республикаси вазирлар кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимларининг қарорлари асосида кўриб чиқилади ва тасдиқланади.

Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетидан ажратиладиган субвенциялар, ўтказиб бериладиган даромадлар ва дотациялар Қорақалпоғистон Республикаси республика бюджетининг, вилоятлар вилоят бюджетларининг ва Тошкент шаҳри шаҳар бюджетининг даромадлари ҳисобланади.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ, тадбиркорлик фаолиятининг айрим турлари бўйича қатъий белгиланган солиқ, Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариладиган пиво ва ўсимлик ёғи учун актсиз солиғи Қорақалпоғистон Республикаси бюджети, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маҳаллий бюджетлари даромадларига ўтказиб берилади.

Халқаро амалиётда солиқ ваколатларини бюджетлар ўртасида тақсимлашнинг 3 та асосий моделидан фойдаланилади. Федератив тизим ҳамда кўп мунитсипал субъектларга эга мамлакатлар амалиётида кўп ҳолларда барча 3 та моделдан фойдаланиш кузатилади.

Биринчи модель – солиқларни йиғиш бўйича ваколатлар чегараларини ўрнатиш ва уларни маълум ҳукумат даражасига бириктириш. Ўзбекистон амалиётида ушбу моделдан фойдаланилади, расман ҳар бир солиқ тури қайсидир бюджет даражасига бириктирилган, яъни умумдавлат ва маҳаллий солиқлар. Таъкидлаш жоизки, деярли барча мамлакатлар бюджетлараро муносабатлар амалиётида ҳудудий ва маҳаллий ҳокимият органларининг маҳаллий солиқларни ўрнатишдаги ваколоти чекланганлиги туфайли ушбу моделдан қисман четга чиқиш юз беради, яъни солиққа тортишнинг барча асосий элементлари республика солиқ қонунчилиги асосида аниқланади.

Иккинчи модель – солиққа тортиш базасидан биргаликда фойдаланиш. Бу моделдан Россия Федерациясида фойдаланилишини кузатишимиз мумкин. Хусусан, корхона фойдасига солиқ ставкаси 20% ни ташкил этади,

унинг 2% даги миқдори Федерал Бюджетга тушиши кўзда тутилган бўлса, қолган 18% и РФ субъектлари ихтиёрида қолади.

Учинчи модель – бутун мамлакат ҳудудида ягона ставкада солиққа тортиладиган аниқ солиқлардан келиб тушадиган даромадларни турли даражадаги бюджетлар ўртасида меъёрий тақсимлаш. Бунда солиқларнинг бюджетлараро тақсимоти асосида турли хил мезонлар ётиши мумкин: аҳоли сони, бирор-бир ҳудуднинг географик жойлашуви, иқтисодий аҳволи ва ҳ.к. Солиқларни тақсимлаш миқдори ва тартиби турли муддатларга ўрнатилиши мумкин. Умумдавлат солиқларининг бир қисми тегишли давлат органи томонидан ўрнатилган меъёрлар бўйича бюджет тизими бўғинлари ўртасида тақсимланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқ. – Т.: Ўзбекистон, 2016. - 56 б.

2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъруза, 2017 йил 14 январь. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 104 б.

3. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. 2016 йил 7 декабрь. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 48 б.

4. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.

5. Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси (ЎРҚ-360-сон. 26.12.2013).

6. Каримова З.Х., Джамалов Х.Н., Исламқулов А.Х. Бюджет тизими. Ўқув қўлланма. “ВОРИС -НАШРИЁТ”. 2012. 208 б.

7. О.Файбуллаев, У. Ўроқов. Ўзбекистон Республикасида бюджет тизими ва жараёни: Ўқув қўлланма. Тошкент: Бактрия пресс, 2015, 168 б.

8. The Federal Budget Process: A Description of the Federal and Congressional Budget Processes, including Timelines // The Capitol.Net, Inc., 2009.- 396 pages

9. Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.-9th ed. 2013.- 656 pages

10. Makarand A.Paithankar. Public Budgeting theory and practice. CreateSpace Independent Publishing Platform (4 Jun. 2016) USA.

11. Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.-9th ed. 2013.- 656 pages.

Электрон таълим ресурслари

12. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.

13. www.uza.uz – Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий сайти.

14. www.ser.uz – Иқтисодий тадқиқотлар Марказининг расмий сайти.

15. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.

2-мавзу. Бюджет тизими бюджетларининг харажатларининг моҳияти, таркиби ва йўналишлари.

Режа:

2.1. Давлат бюджети харажатларининг давлатнинг функциялари билан боғлиқлиги. Бюджет харажатларининг таркиби ва тузилиши.

2.2. Бюджетнинг иқтисодий мақсадлардаги харажатлари.

2.3. Бюджетнинг ижтимоий соҳаларни сақлаш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш харажатлари: таълим, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот ва ижтимоий ҳимоя харажатлари.

Таянч сўзлар: Бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари, бюджет ташкилотини Ривожлантириш жамғармаси, Давлат бюджети харажатлари, бюджетнинг жорий харажатлари, бюджетнинг капитал харажатлари, ижтимоий-маданий тадбирларни молиялаштириш харажатлари, иқтисодиёт харажатлари, марказлашган инвестицияларни молиялаштириш харажатлари, давлат бошқарув органларини сақлаш харажатлари, даромад ва харажатлар сметаси.

4.1. Давлат бюджети харажатларининг давлатнинг функциялари билан боғлиқлиги. Бюджет харажатларининг таркиби ва тузилиши.

Ҳар бир мамлакатнинг нормал ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий жиҳатдан ривожланиши учун самарали фаолият қилувчи давлат зарур. Давлат жамиятга ва мамлакат фуқароларига зарур товарлар ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш, иқтисодиёт ва ижтимоий тармоқларнинг самарали фаолият қилиши учун меъёрий ва институционал тузилмаларнинг қонуний асосларини яратиш ва шу билан ўз фуқароларининг яшаши ва ишлаши учун моддий ва бошқа шарт-шароитларни яратиб бериш вазифаларини бажаради. Шу вазифалардан келиб чиққан ҳолда, давлатнинг асосий функциялари қуйидагилардан иборат:

1. Бозор хўжалигининг институционал асосларини шакллантирувчи қонуний ҳужжатларни ишлаб чиқиш, қабул қилиш, амалга ошириш ва такомиллаштириш;

2. Макроиқтисодий ва ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлаш, иқтисодиётни самарали бошқариш ва тартибга солиш;

3. Асосий ижтимоий хизматларни молиялаштириш, аҳолининг муҳтож катламларини ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш;

4. Миллий манфаатларни ҳимоя қилган ҳолда, жаҳон иқтисодиётига интеграциялашув жараёнларини бошқариш ва тартибга солиш;

5. Давлат бошқарувини, мамлакат мудофааси ва миллий ҳавфсизлигини таъминлаш;

6. Табиат муҳофазаси ва экологик мувозанатни таъминлаш билан боғлиқ чора-тадбирларни амалга ошириш ва ш.к.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, мамлакат иқтисодий салоҳиятининг ошиб бориши билан давлатнинг куч-қудрати, унинг ўз функцияларини кенгайтириб бориш имконияти ортиб боради. Давлат ўз функцияларини муваффақиятли бажариши учун, шунингдек, ривожланишнинг ҳар бир босқичида долзарб бўлган стратегик мақсадларни амалга ошириш учун мамлакатда яратилган молиявий ресурсларнинг маълум бир қисмини ўз қўлида тўпламоғи ва мақсадга мувофиқ сарфламоғи объектив заруриятдир. Айнан шу объектив заруриятнинг мавжуд бўлиши давлат бюджети харажатларининг мавжуд бўлишини тақозо этади.

Давлат бюджети харажатлари ЯИМнинг қайта тақсимланиши натижасида давлат бюджетида жамланган пул маблағларининг мақсадга мувофиқ қайта тақсимланиши ва ишлатилиши билан боғлиқ бюджет қонунчилиги билан тартибга солинадиган пул муносабатлари йиғиндисидир.

Хулоса қилиб айтганда, миллий иқтисодиётни бошқариш ва тартибга солишда, ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлашда, ҳар бир даврнинг устувор тараққиёт вазифаларини муваффақиятли бажаришда давлатнинг бошқа иқтисодий инструментлари қатори, давлат бюджети ҳам муҳим аҳамият касб этади ва маълум вазифаларни бажаради.

Бюджет харажатларининг таркиби ва тузилиши. Давлатнинг иқтисодиёт ва ижтимоий ҳаётда кечаётган жараёнларга таъсир этиш курулларидан бир давлат бюджетидир. Давлат бюджет харажатлари оқали жамият талабларига мос равишда пул маблағларини моддий ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳалари ўртасида қайта тақсимланиш жараёнини тартибга солиб туриши, иқтисодиётнинг устувор тармоқларининг ривожланишини рағбатлантириши, илмий-техника тараққиётининг жадаллашувига таъсир кўрсатиши мумкин. Бир сўз билан айтганда, бюджет

харажатлари иқтисодиётни ва ижтимоий жараёнларни давлат томонидан бошқариш ва тартибга солишда муҳим восита – дастак бўлиб хизмат қилади.

Бюджет харажатлари – давлат ва маҳаллий ҳокимият вазифа ва фаолиятини молиявий таъминлашга ёъналтириладиган пул маблағларидир. Бюджет маблағларига эгалик қилувчилар – бюджет маблағларини олувчилар ёки бошқарувчилар бўлган, ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳаларидаги ташкилотлар бюджет харажатлари орқали молиялаштирилади. Шундай қилиб, бюджет харажатлари транзит характерга эга. Бюджетда фақат бюджет харажатларининг миқдори харажатлар моддалари бўйича белгиланади, бевосита харажатларни эса бюджет олувчилар амалга оширадilar. Бундан ташқари дотациялар, субвенциялар, субсидиялар ва бюджет ссудалари воситасида бюджет тизими даражалари бўйича бюджет маблағларини қайта тақсимлаш бюджет орқали амалга ошади. Бюджет харажатлари асосан қийтариб олинмайдиган характерга эга. Фақат бюджет кредитлари ва бюджет ссудалари қайтариладиган асосда берилиши мумкин. Харажатлар тузилмаси йил учун тасдиқланадиган бюджетда бевосита кўрсатилади ва бюджет даромадлари каби иқтисодий вазиятга, ижтимоий устуворликларга боғлиқ бўлади.

Иқтисодий мазмунига кўра давлат бюджети харажатлари – давлатнинг марказлашган пул фондини тақсимлаш ва ишлатиш билан боғлиқ иқтисодий муносабатлардир.

Бюджет харажатларининг турлари хилма-хил бўлиб, бир қатор омилларга боғлиқ:

- давлатнинг табиати ва функцияларига;
- мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланганлик даражасига;
- бюджетнинг иқтисодиёт ва хизмат кўрсатиш соҳа-тармоқлари билан алоқаларининг кўламига;
- давлатнинг маъмурий-ҳудудий тузилишига;
- бюджет маблағларини тақдим этиш шаклларига ва б.

Бу омиллар таъсири остида ҳар қандай давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг ҳар бир босқичидаги бюджет харажатлари таркиби ва тузилиши шаклланади. Масалан, агар давлатнинг асосий эътибори иқтисодиёт тармоқларини давлат томонидан қўллаб-қувватлашга қаратилган бўлса, унда бюджет харажатлари таркибида йирик инвестицияларни давлат ресурслари ҳисобидан молиялаштириш

харажатлари устун бўлади. Давлатнинг асосий эътибори жамиятдаги ижтимоий муаммоларни ҳал қилишга, аҳолини ижтимоий ҳимоялашга, ижтимоий дастурларни амалга оширишга қаратилган бўлса, харажатлар таркибида ижтимоий мақсадлардаги харажатлар ортиб боради.

Ўз иқтисодий мазмунига қараб бюджет харажатлари жорий ва капитал харажатларга бўлинади.

Бюджетнинг жорий харажатлари – бюджет харажатларининг бир қисми бўлиб, давлат ҳокимияти органларининг, маҳаллий ўз-ўзини бошқариш органларининг, бюджет ташкилотларининг жорий фаолиятини таъминлашга, давлат томонидан қуйи поғонадаги бюджетлар ва иқтисодиётнинг айрим тармоқларига маблағ ажратиш, дотациялар, субвенциялар ва субсидиялар шаклида ёрдам кўрсатиш учун ажратилади.

Бюджетнинг капитал харажатлари – бюджет харажатларининг инновация ва инвестиция фаолиятини таъминлайдиган қисми ҳисобланади. Унга тасдиқланган инвестиция дастурига мувофиқ ишлаб турган ёки янгидан ташкил қилинадиган корхоналар, ташкилотлар ва муассасаларга инвестициялар учун мўлжалланган харажатлар киради. Бу харажатлар инвестиция мақсадлари учун бюджет кредитлари тарзида бериладиган маблағлар, капитал таъмирлаш харажатлари ва кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш билан боғлиқ бошқа харажатлардан иборат.

Давлат бюджетининг харажат қисми қуйидагилардан иборат:

- ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш харажатлари;
- нодавлат ноижорат ташкилотларини ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш харажатлари;
- иқтисодиёт харажатлари;
- марказлаштирилган инвестицияларни молиялаштириш харажатлари;
- давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларини сақлаб туриш харажатлари;
- судларни, адлия ва прокуратура органларини сақлаб туриш харажатлари;
- фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини сақлаб туриш харажатлари;
- бошқа харажатлар.

Давлат бюджетининг харажат қисми таркибида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг, Қорақалпоғистон Республикаси республика бюджетининг, вилоятлар вилоят бюджетларининг ва Тошкент шаҳри шаҳар бюджетининг захира жамғармалари ҳисобга олинади.

Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетидан қуйидаги харажатлар амалга оширилади:

1) ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш харажатлари, шу жумладан:

- мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими, олий таълим, олий ўқув юртидан кейинги таълим, мактабдан ташқари таълим, кадрларнинг малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш муассасалари, болалар уйлари, таълим муассасаларини ахборот-услубий жиҳатдан таъминлаш муассасалари, вазирликлар ва идоралар тасарруфидаги таълим муассасалари, бошқа ёрдамчи муассасаларни сақлаб туриш, шунингдек қонун ҳужжатларида Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетидан молиялаштирилиши назарда тутилган таълим тизими тадбирларининг харажатлари;

- республика шошилиш тиббий ёрдам маркази, ОИТСга қарши курашиш республика маркази, Давлат санитария-эпидемиология назорати, карантин ва ўта хавфли инфекциялар профилактикаси, Саломатлик ва тиббиёт статистикаси институти, илмий-тадқиқот институтлари ва олий ўқув юрларининг клиникалари, қон қуйиш хизмати ва суд-тиббиёт экспертизаси республика муассасалари, республика вазирликлари ва идоралари тасарруфидаги бошқа даволаш-профилактика муассасалари ҳамда ёрдамчи ташкилотларни сақлаб туриш, шунингдек қонун ҳужжатларида Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетидан молиялаштирилиши назарда тутилган хизматлар ҳақини тўлаш харажатлари;

- қонун ҳужжатларига мувофиқ айрим тоифадаги фуқароларга тиббий хизматлар кўрсатилганлиги учун республика ихтисослаштирилган марказлари харажатларининг ўрнини қоплаш (субсидиялар);

- қабул қилинган давлат дастурларига мувофиқ фуқароларнинг соғлиғини сақлаш тадбирларини амалга ошириш харажатлари;

- республика вазирликлари ва идоралари тасарруфидаги маданият, жисмоний тарбия ва спорт муассасаларини сақлаб туриш, теле- ва радиодастурлар яратиш ҳамда уларни тарқатишга доир хизматлар

таъминоти ва уларга ҳақ тўлаш, ҳукуматнинг алоҳида қарорларига кўра оммавий ахборот воситаларини сақлаб туриш, кино- ва видеомаҳсулотлар яратиш, маданий мерос объектларида реставрация ишларини бажариш, тасдиқланган календарь режаларга мувофиқ маданият ва спортни ривожлантириш бўйича қонун ҳужжатларида Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетидан молиялаштирилиши назарда тутилган мақсадли тадбирлар харажатлари;

- фундаментал, амалий тадқиқотлар ва инновация ишларининг давлат илмий-техник дастурлари доирасида грантлар бўйича амалга ошириладиган илмий-техник лойиҳалар, ноёб илмий объектларни ва фанга хизмат кўрсатувчи муассасаларни сақлаб туриш, илмий лойиҳалар экспертизасини ўтказиш ҳамда қонун ҳужжатларига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг республика бюджети ҳисобидан амалга ошириладиган фанга доир алоҳида тадбирлар харажатлари;

- давлат архивларини сақлаб туриш харажатлари;

- республика вазирликлари ва идоралари тасарруфидаги уруш ҳамда меҳнат фахрийлари учун пансионатлар ва санаторийларни, аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш муассасаларини сақлаб туриш, шунингдек қонун ҳужжатларида Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетидан молиялаштирилиши назарда тутилган, аҳолини ижтимоий муҳофаза қилишга доир мақсадли тадбирлар харажатлари;

- давлат мукофотлари, давлат пул мукофотлари билан тақдирланганлиги муносабати билан бир ёъла бериладиган давлат пул мукофотлари ва мукофотларини тўлаш харажатлари;

- болалиқдан ногиронларга ва бола туғилганда бериладиган нафақаларни, қонун ҳужжатларида айрим тоифадаги шахсларга белгиланган компенсацияларни тўлаш учун ваколатли органга маблағлар ажратиш харажатлари;

- Чернобил АЭС ҳалокати оқибатларини тугатишда иштирок этган шахсларни ва радиация-ядро объектларида ҳарбий хизматни ўтаган пенсия ёшидаги шахсларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, айрим тоифадаги шахсларга қонун ҳужжатларида белгиланган имтиёзлар ва компенсацияларни тўлаш харажатлари;

2) давлат грантлари, субсидиялар ва ижтимоий буюртма шаклида нодавлат ноижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш харажатлари;

3) иқтисодиёт харажатлари, шу жумладан:

- кишлоқ ва сув хўжалиги соҳасидаги республика назорат органларининг харажатлари, сув, кишлоқ, ўрмон хўжалиги харажатлари, кишлоқ хўжалиги экинлари зараркунандаларига қарши курашиш муассасаларининг хизматларига ҳақ тўлаш ва уларни сақлаб туриш харажатлари;

- ҳосилдорлиги паст ерларда давлат эҳтиёжлари учун кишлоқ хўжалиги маҳсулотларини этиштирувчи фермер хўжаликларини молиявий кўллаб-қувватлаш харажатлари;

- кишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари томонидан тўланадиган ягона ер солиғи бўйича тушумларга мувофиқ бюджетдан ажратиладиган маблағлар ва Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармасининг ҳар йили тасдиқланадиган асосий параметрлари доирасида бюджетдан ажратиладиган мақсадли маблағлар;

- қонун ҳужжатларида Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетидан молиялаштирилиши назарда тутилган стандартлаштириш ва сертификатлаштириш, топография-геодезия, картография ва кадастр, шунингдек геология қидирув ишлари, давлат шаҳарсозлик кадастрини юритиш харажатлари, чегарадош давлатларга ҳақ эвазига ердан фойдаланиш тўлови, гидрометеорология хизмати муассасаларини сақлаб туриш харажатлари;

- атроф муҳит ва ландшафтнинг муҳофаза қилинишини, биологик хилма-хилликнинг ҳимоя қилинишини таъминлаш билан боғлиқ харажатлар;

4) республика вазирликлари, давлат кўмиталари ва идоралари буюртмачи бўлган марказлаштирилган инвестицияларни молиялаштириш харажатлари;

5) давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларини сақлаб туриш харажатлари, шу жумладан:

- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарини;
- Ўзбекистон Республикаси Президенти девонини;
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасини;
- Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссиясини;
- Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судини;

- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман) котибиятини;

- қонун ҳужжатларида Ўзбекистон Республикасининг республика бюджети маблағларидан сақлаб турилиши назарда тутилган давлат бошқаруви органларини;

- Ўзбекистон Республикасининг чет эллардаги муассасаларини сақлаб туриш харажатлари;

б) судларни, адлия ва прокуратура органларини сақлаб туриш харажатлари;

7) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг захира жамғармасини шакллантириш харажатлари;

8) бошқа харажатлар.

Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетидан:

- Қорақалпоғистон Республикаси бюджетига, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маҳаллий бюджетларига субвенциялар, ўтказиб бериладиган даромадлар ва дотациялар;

- давлат мақсадли жамғармаларига бюджет ссудалари ва дотациялар;

- юридик шахсларга бюджет ссудалари ва кредит линиялари ҳамда чет давлатларга кредитлар белгиланган тартибда ажратилиши мумкин.

Қорақалпоғистон Республикасининг республика бюджети, вилоятларнинг вилоят бюджетлари ва Тошкент шаҳрининг шаҳар бюджетидан қуйидаги харажатлар амалга оширилади:

1) ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш харажатлари, шу жумладан:

- умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими, мактабдан ташқари таълим, педагог кадрлар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш, бошқа ёрдамчи ва услубий таълим муассасаларини сақлаб туриш харажатлари;

- болалар уйлари, давлат болалар шаҳарчаларини сақлаб туриш, қонун ҳужжатларида Қорақалпоғистон Республикасининг республика бюджетидан, вилоятларнинг вилоят бюджетлари ва Тошкент шаҳрининг шаҳар бюджетидан молиялаштирилиши назарда тутилган таълим тизимидаги ёрдамчи хизматлар ва мақсадли тадбирлар харажатлари;

- Республика шошилич тиббий ёрдам маркази филиалини, кўп тармоқли ва ихтисослаштирилган тиббиёт марказларини, ихтисослаштирилган касалхоналар ва диспансерларни, туғруқхоналар ва акушерлик мажмуаларини, тиббий ташхис қўйиш ва давлат санитария-эпидемиология назорати марказларини, қон қуйиш хизмати ва суд-тиббиёт экспертизаси муассасаларини, Саломатлик ва тиббиёт статистикаси институти филиалини, ҳудудий соғлиқни сақлашни бошқариш органлари тасарруфидаги бошқа даволаш-профилактика муассасалари ва ёрдамчи ташкилотларни сақлаб туриш, шунингдек қонун ҳужжатларида Қорақалпоғистон Республикасининг республика бюджети, вилоятларнинг вилоят бюджетлари ва Тошкент шаҳрининг шаҳар бюджетидан молиялаштирилиши назарда тутилган хизматларга ҳақ тўлаш харажатлари;

- қабул қилинган давлат дастурларига мувофиқ фуқароларнинг соғлиғини сақлаш тадбирларини амалга ошириш харажатлари;

- ҳудудий маданият ва спортни бошқариш органлари тасарруфидаги маданият, жисмоний тарбия ва спорт муассасаларини сақлаб туриш, шунингдек маданият ва спортни ривожлантиришга доир мақсадли тадбирларни амалга ошириш харажатлари;

- Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари тасарруфидаги архивларни сақлаб туриш харажатлари;

- Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари тасарруфидаги қариялар ва ногиронларнинг интернат-уйлари, пансионатлари ва санаторийлари, ногиронларни реабилитация қилиш марказларини, бошқа муассасаларни сақлаб туриш харажатлари, шунингдек аҳолини ижтимоий муҳофаза қилишга доир мақсадли тадбирлар харажатлари;

- шаҳар ёъловчилар транспорти ташувчиларининг ёъловчиларни ва багажни чекланган тарифлар бўйича ташиш, шунингдек алоҳида тоифадаги фуқароларни имтиёзли ташиш хизматларини кўрсатиш билан боғлиқ зарарларнинг ўрнини қоплаш харажатлари;

2) иқтисодиёт харажатлари, шу жумладан:

- қишлоқ хўжалиги соҳасида ҳудудий назорат органларини сақлаб туриш, шу жумладан ҳайвонлар касалликларига қарши курашувчи муассасалар хизматларига ҳақ тўлаш, шунингдек ерларни рекультивация қилиш ишларини бажариш;

- уй-жой-коммунал хўжалиги объектларида таъмирлаш ишларини олиб бориш;

- сув ёлларининг айрим техник участкаларини сақлаб туриш;

- аҳоли пунктларини ободонлаштириш;

- шаҳарларнинг, бошқа аҳоли пунктларининг кўчаларини ва хўжаликлараро қишлоқ автомобиль ёлларини таъмирлаш, шунингдек айрим ташкилотлар харажатлари;

- қонун ҳужжатларида назарда тутилган ўрмон хўжалигини сақлаб туриш харажатлари;

3) Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари буюртмачи бўлган марказлаштирилган инвестицияларни молиялаштириш харажатлари;

4) маҳаллий давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларини, шу жумладан:

Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесини;

Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, Қорақалпоғистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари ва идоралари, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари, уларнинг бошқармалари ва бўлимларини сақлаб туриш харажатлари;

5) Қорақалпоғистон Республикаси республика бюджетининг, вилоятлар вилоят бюджетларининг ва Тошкент шаҳри шаҳар бюджетининг захира жамғармаларини шакллантириш харажатлари;

6) давлат ёки жамоат эҳтиёжлари учун ер участкаларининг олиб қўйилиши муносабати билан юридик ва жисмоний шахсларга этказилган зарарнинг ўрнини қоплаш харажатлари;

7) Қорақалпоғистон Республикаси республика бюджетининг, вилоятлар вилоят бюджетларининг ва Тошкент шаҳри шаҳар бюджетининг маблағлари ҳисобидан молиялаштириладиган ташкилотлар ва тадбирларнинг харажатлари.

Қорақалпоғистон Республикасининг республика бюджетидан, вилоятларнинг вилоят бюджетларидан ва Тошкент шаҳрининг шаҳар бюджетидан туманлар ва шаҳарлар бюджетларига бюджет ссудалари,

дотациялар, субвенциялар ва ўтказиб бериладиган даромадлар ажратилиши мумкин.

Туманлар ва шаҳарлар бюджетларидан қуйидаги харажатлар амалга оширилади:

1) ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш харажатлари, шу жумладан:

- туманлар (шаҳарлар) халқ таълими муассасалари фаолиятини услубий жиҳатдан таъминлаш ва ташкил этиш бўлимларини, шунингдек улар тасарруфидаги мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, мактабдан ташқари таълим муассасаларини сақлаб туриш ҳамда қонун ҳужжатларида туманлар ва шаҳарлар бюджетларидан молиялаштирилиши назарда тутилган таълим тизимидаги тадбирлар харажатлари;

- туманлар (шаҳарлар) тиббиёт бирлашмалари тасарруфидаги даволаш-профильактика муассасаларини ҳамда давлат санитария-эпидемиология назорати туман, шаҳар муассасаларини сақлаб туриш харажатлари;

- қабул қилинган давлат дастурларига мувофиқ фуқароларнинг соғлиғини сақлаш тадбирларини амалга ошириш харажатлари;

- туманлар (шаҳарлар) маданият ва спорт ишлари бўлимлари тасарруфидаги маданият, жисмоний тарбия ва спорт муассасаларини сақлаб туриш, шунингдек маданият ва спортни ривожлантиришга доир мақсадли тадбирлар харажатлари;

- фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан кам таъминланган оилаларга тайинланадиган ҳамда тўланадиган ижтимоий нафақалар ва моддий ёрдам ҳамда табиий офатлардан жабрланган оилаларга моддий ёрдам, уйда ижтимоий ёрдам кўрсатиш, Чернобил АЭС ҳалокати оқибатларини тугатишда иштирок этган шахсларни ва радиация-ядро объектларида ҳарбий хизматни ўтаган пенсия ёшидаги шахсларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш харажатлари;

2) иқтисодиёт харажатлари, шу жумладан:

- ветеринария лабораториялари ва ҳайвонлар касалликларига қарши курашиш станцияларини сақлаб туриш;

- шаҳарларнинг ва бошқа аҳоли пунктларининг кўчаларини, шунингдек хўжаликлараро қишлоқ автомобиль ёълларини таъмирлаш;

- уй-жой-коммунал хўжалиги объектларида таъмирлаш ишларини олиб бориш;

- аҳоли пунктларини ободонлаштириш харажатлари;

3) туман ва шаҳар ҳокимликларини ҳамда уларнинг бўлимларини сақлаб туриш харажатлари;

4) фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини сақлаб туриш харажатлари;

5) бошқа харажатлар, шу жумладан қонун ҳужжатларида туманлар ва шаҳарлар бюджетларидан молиялаштирилиши назарда тутилган айрим ташкилотлар ва тадбирларнинг харажатлари.

Давлат бюджети харажатлари таркибида ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий ҳимоялаш харажатларининг изчил равишда ортиб бораётганлиги давлатимиз томонидан кучли ижтимоий сиёсатнинг молиявий асослари шакллантирилаётганлигидан далолатдир.

Давлат бюджети харажатларининг таркибидаги ижтимоий-маданий тадбирлар харажатлари йил сайин ошиб борган. Кейинги 4 йил мобайнида жами бюджет харажатларининг таркибида ижтимоий соҳага қилинаётган харажатлар 59 фоиздан ортиқроқни ташкил этган. Ушбу ҳолат жаҳондаги барча давлатлар орасида энг юқори кўрсаткични ташкил этадики, ўз навбатида, республикамизда изчил амалга оширилаётган ижтимоий ислохотларнинг узоқ, стратегик аҳамиятга эга эканлигидир. Шунингдек, ушбу харажатларнинг ўсиб бориши билан бирга, уларнинг давлат бюджети харажатларидаги энг юқори салмоқни ташкил этмоқда.

4.2. Бюджетнинг иқтисодий мақсадлардаги харажатлари.

Иқтисодиётга давлат томонидан таъсир кўрсатиш воситалари ичида давлат бюджетининг иқтисодий мақсадлардаги харажатлари алоҳида ўрин эгаллайди. Бу туркум харажатларга қуйидаги харажатлар киради:

- иқтисодиёт харажатлари
- марказлашган инвестицияларни молиялаштириш харажатлари

Иқтисодиёт тармоқларига ёъналтирилган харажатлар камайиб бориш тенденциясига эга. Лекин бу харажатларни молиялаштиришдан бутунлай воз кечиш ҳам мақсадга мувофиқ эмас. Хатто тараққий топган бозор

шароитида ҳам давлат маблағларини жалб қилишни талаб қиладиган соҳалар, тармоқлар, тадбирлар мавжуд бўлади.

Давлат бюджетининг харажатлари таркибида марказлашган инвестицияларни молиялаштиришга мўлжалланган харажатлари алоҳида ўрин эгаллайди ва давлатнинг стратегик мақсадларини, яъни иқтисодиётнинг ҳал қилувчи, устувор ҳисобланган тармоқлари бўлган – нефть, энергетика, ғалла этиштириш, пахтани қайта ишлаш саноати кабиларни қўллаб-қувватлашга ёъналтирилмоқда. Бу харажатлар бюджет харажатларининг 2016 йилда ўртача 4,9 фоизини ташкил қилади.

Умуман, давлат бюджетидан иқтисодиёт харажатлари асосан қишлоқ ва сув хўжалиги тармоғида фаолият юритувчи хўжалик субъектларини молиявий қўллаб-қувватлашга ёъналтирилмоқда. Шу орқали аграр тармоқда фаолият юритувчи корхоналарни ва хусусан, фермер хўжаликларининг барқарор фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш учун зарур шарт-шароитлар яратиб берилмоқда.

Давлат бюджетидан қишлоқ хўжалигини молиявий қўллаб-қувватлаш тизими қуйидаги ёъналишларда амалга оширилмоқда:

– Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги тасарруфидаги сув хўжалиги ташкилотлари томонидан истеъмол қилинадиган электр-энергияси тўловларига харажатлар;

– Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш фондига мақсадли ажратмалар;

– ҳосилдорлиги паст ерларда давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи фермер хўжаликларини молиявий қўллаб-қувватлаш учун мақсадли маблағлар.

Давлат бюджетидан иқтисодиётни қўллаб-қувватлаш учун харажатлари таркибида Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги тасарруфидаги сув хўжалиги ташкилотлари томонидан истеъмол қилинадиган электр-энергияси тўловлари жами бюджет харажатлари таркибида 2013 йилда 3,5 фоизни, 2014 йилда 3,4 фоизни ва 2015 йилда 3,3 фоизни ташкил этган. 2016 йилда эса, 3,3 фоизни ташкил этган.

**Давлат бюджетининг иқтисодиёт харажатлари таркиби,
жамига нисбатан фоизда**

Ко'рсаткичлар	2013 йил	2014 йил	2015 йил	2016 йил
Давлат бюджети харажатлари	100	100	100	100
Иқтисодиётга ажратилган харажатлар	10,6	10,7	10,1	10,6
Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги тасарруфидаги сув хўжалиги ташкилотлари томонидан истеъмол қилинадиган электр-энергияси тўловлари	3,5	3,4	3,3	3,3
Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш фондига мақсадли ажратмалар	0,8	0,9	0,8	0,9
Ҳосилдорлиги паст ерларда давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи фермер хўжаликларини молиявий қўллаб-қувватлаш учун мақсадли маблағлар	0,8	0,9	0,6	0,6
Бошқа харажатлар	5,7	5,8	6,1	2,1

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг 2007 йил 29 октябрдаги «Ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармонида мувофиқ «Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини 2008-2012 йилларда яхшилаш бўйича чора-тадбирлар дастури» ишлаб чиқилган. Ушбу дастур доирасида махсус фонд ташкил этилган бўлиб, ушбу фонд маблағларини шакллантиришга бюджетдан харажатлар амалга оширилмоқда. Ушбу фондга ажратмаларнинг 2016 йилдаги миқдори жами бюджет харажатларига нисбатан 0,9 фоизни ташкил этган.

“Ҳосилдорлиги паст бўлган ерларда давлат эҳтиёжлари учун пахта хом ашёсини этиштирувчи қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиявий кўллаб-қувватлаш тартиби тўғрисида”ги Низомда давлат бюджетидан ажратиладиган маблағлар қуйидаги ёъналишларда сарфланиши кўзда тутилган:

- фермер хўжаликларининг солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича қарздорликлари, бошқа жорий мажбуриятлари, асосий маҳсулотларни этиштириш учун моддий-техника ресурслар ва кўрсатилган хизматлар учун қарзларини тўлашга;

- келгуси йил ҳосили учун сотиб олинадиган ресурслар ва кўрсатиладиган хизматлар учун олдиндан тўловларга;

- ерларни мелиоратив ҳолатини яхшилаш тадбирларини ва хўжаликнинг ишлаб чиқариш фаолияти билан боғлиқ бошқа харажатларини молиялаштиришга ёъналтирилади.

Ушбу харажатларнинг жами бюджет харажатларидаги салмоғи 2016 йилга келиб 0,6 фоизни ташкил этмоқда. Умумий тенденцияда пасайиш кузатилаётган бўлса-да, номинал мазмунда унинг ўсиб бораётганлиги кузатилмоқда.

Инвеститсиявий молиялаштириш ва халқаро чегаралар орқали ўтадиган капитал оқимлари иқтисодчилар ва ҳукуматнинг эътибор қаратадиган асосий кўрсаткич бўлиб қолишда давом этади. Глобаллашув атамаси устида ҳанузгача баҳслар давом этмоқда ва у ҳақида аниқ бир тугал хулосага келинмаган. Тарихан, бошқа мамлакатлар ишлаб чиқариш салоҳиятини белгилашда инвеститсиялар сезиларли ўринга эга бўлган. Бирор компания ёки инвеститсияловчи банклар гуруҳининг хориждаги бирорта ишлаб чиқариш соҳасига инвеститсия киритиши, инвеститсия киритилган мамлакатнинг ишлаб чиқариш салоҳиятини оширган ва инвестор инвеститсия қилган маблағини тезда қайтариб олиб чиқиб кетиши осонлик билан ҳал этиб бўлмайдиган масалага айланган. 1980-йилларнинг охирида жисмоний капиталдан фарқли равишда, актсия ва облигатсия каби молиявий инструментларга халқаро трансактсиялар ҳажми сезиларли даражада ўсди. 1990-йиллардаги Осиё ва ривожлананаётган бозорлардаги инқирозларнинг тезлашишининг асосий сабабларидан бири инвесторларга ўзлари киритган сармояларни тезда қайтариб олиш имконини берувчи

савдога оид молиявий инструментларга қилинган хорижий инвестициялар хажми билан боғлиқ эди.⁴² 2007-йилдаги юзага келган бозор инқироzi Қўшма Штатларга жиддий даражада такрорланмади. Бироқ, Португалия, Италия, Гретсия ва Испания каби бошқа мамлакатлар инвесторлар мазкур мамлакатлар молия бозорларидан ўзларининг портфель инвестицияларини олиб чиқиб кетганлиги сабабли қаттиқ босимни бошдан кечирдилар.

4.3. Бюджетнинг ижтимоий соҳаларни сақлаш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш харажатлари: таълим, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот ва ижтимоий ҳимоя харажатлари.

Таълим харажатлари. Мустақил Ўзбекистонда таълим тизими 1997 йилда мустақил Ўзбекистоннинг “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” қабул қилиниши билан ислоҳ этила бошланди. Мазкур дастурга кўра таълим-тарбияда миллий ва умуминсоний кадриятлар, тарихий тажриба, халқимизнинг узоқ йиллар давомидаги илмий ва маданий анъаналари ҳамда жамият ривожининг истиқболлари асос қилиб олинди. Ушбу қонун асосида 1997 йилга қадар республикаимиз бўйича таълим муассасалари янгича асосда ислоҳ этила бошланди. Бу йилларда “Мактабгача тарбия”, “Умумий ўрта таълим”, “Мактабдан ва синфдан ташқари тарбиявий ишлар”, “Ёшлар сиёсатида оид” каби қатор контсептсиялар ва дастурлар яратилди.

Бугунги кунда биз бу соҳада еришган ютуқларимиз мустақиллик йилларида қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурини тўлалигича амалиётга тадбиқ этилишининг натижаси эканлигини эътироф этишимиз керак бўлади.

Ўзбекистан Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонунида давлатимизда таълимнинг ушбу шакллари белгиланган:

- мактабгача таълим;
- умумий ўрта таълим;
- ўрта махсус касб-хунар таълими;
- олий таълим;
- олий таълимдан кейинги таълим;
- малака ошириш ва кадрларни қайта тайёрлаш;
- мактабдан ташқари таълим.

кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг асосий йўналишлари ва амалга ошириш босқичлари 1-расмда келтирилган.

Бугунги кунда Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ёш авлодга узлуксиз таълим бериш ва уни тарбиялаш жараёнини яхлит камраб оладиган ягона таълим мажмуи ҳисобланади. Бунда таълим тизимининг ҳар бир бўғини алоҳида ўрин ва масъулиятга эгадир. Дастурни тўлиқ амалга ошириш, кўйилган вазифаларга еришиш ана шу бўғинларнинг ҳолати ва ривожланиш даражасига, уларнинг ўзаро уйғунлигига боғлиқдир.

Таълим – бу жамиятнинг стратегик ресурси ва давлат ҳамда жамият қурилишида муҳим устуворлик эканлигини ҳисобга олиб, бутун таълим тизимининг ҳар бир босқичини бошқаришда давлат этакчи рол ўйнайди.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг асосий йўналишлари ва босқичлари

Таълим тизими устидан давлат раҳбарлиги, аввало, қуйидагиларда намоён бўлади:

- таълим тизими мақсадларини аниқлашда;
- унинг ривожланишини тартибга солувчи меъёрий-ҳуқуқий асосларни ишлаб чиқишда;
- ресурслар билан таъминлаш ва молиялаштиришнинг бошқа манбаларини аниқлашда;
- қўйилган мақсадларга еришиш жараёни устидан мониторингни амалга оширишда.

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурида базавий ҳисобланмиш халқ таълими, яъни бошланғич таълимни ривожлантириш ва уни жаҳон стандартлари талабларига жавоб берадиган даражага этказиш, бошланғич таълимда илғор чет эл технологияларини қўллаш, унинг моддий-техник базасини яхшилаш ҳамда ўқитувчи ходимларнинг моддий рағбатлантиришни кучайтириш каби вазифалар ҳам белгиланган.

Бугунги кунда Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ёш авлодга узлуксиз таълим бериш ва уни тарбиялаш жараёнини яхлит қамраб оладиган ягона таълим мажмуи ҳисобланади. Бунда таълим тизимининг ҳар бир бўғини алоҳида ўрин ва масъулиятга эгадир. Дастурни тўлиқ амалга ошириш, қўйилган вазифаларга еришиш ана шу бўғинларнинг ҳолати ва ривожланиш даражасига, уларнинг ўзаро уйғунлигига боғлиқдир.

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурига мувофиқ, таълим бир неча босқичларни қамраб олувчи узлуксиз жараён сифатида қаралади (2-расм):

Ўш	ТаЪлим муассасасининг тури		ТаЪлим босқичлари (даражалари)
25 ва унд ан юқо ри	Катта илмий-ходим изланувчилар ва мустақил изланувчилар институтлари (3 йил давомида)		Олий таЪлимдан кейинги таЪлим
24	Олий таЪлимнинг касбий дастурлари (тиббиёт, ўқиш муддати 12 йилгача)	Магистратура (2 йилдан кам бўлмаган)	Олий таЪлим
23		Умумий олий таЪлим дастурлари (4 йилдан кам бўлмаган)	
22			
21			
20			
19			
18	Академик лицей (ўқиш муддати 3 йил)	Касб-хунар коллежи (ўқиш муддати 3 йил)	Ўрта махсус, касб-хунар таЪлими
17			
16			
15	Умумий ўрта мактаб (ўқиш муддати 5 йил)		Умумий ўрта таЪлим
14			
13			
12			
11			
10	Бошланғич мактаб		
9			

8	(Ўқиш муддати 4 йил)	
7		
6	III босқич	Мактабгача таЪлим
5		
4		
3	I босқич	
2		

Ўзбекистон Республикасида узлуксиз таЪлим босқичлари

олий таЪлим икки босқични қамраб олади: бакалавриат ва магистратура;

- олий ўқув юртидан кейинги таЪлим;
- малака ошириш ва кадрларни қайта тайёрлаш;
- мактабдан ташқари таЪлим.

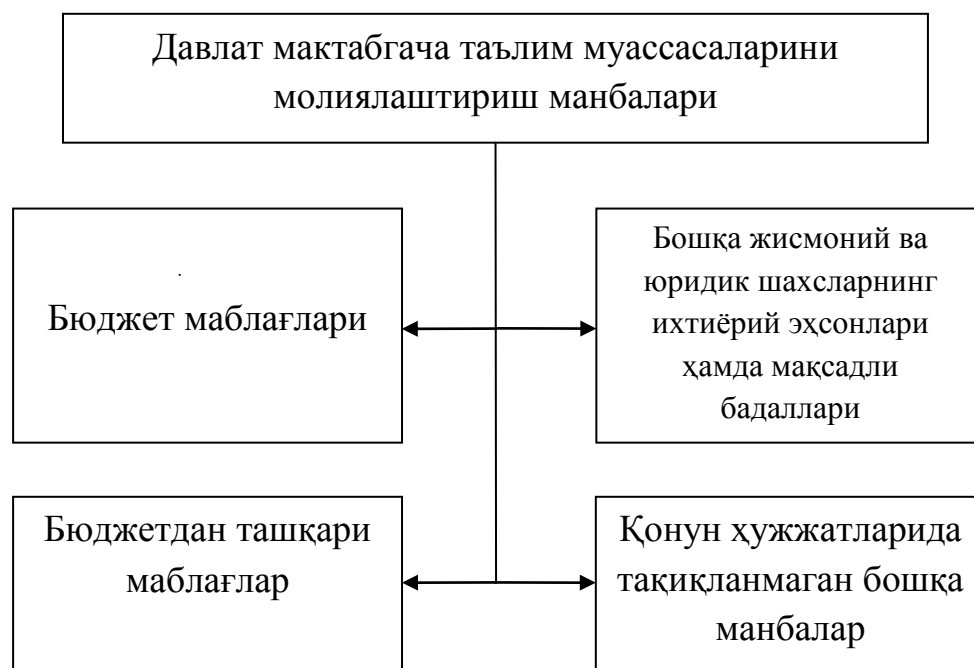
Бюджет кодексига мувофиқ, мактабгача таЪлим муассасалари харажатлари республика ва маҳаллий бюджетлардан амалга оширилиши белгиланган.

Ўзбекистон Республикасида мактабгача тарбия муассасалари фаолиятини тартибга солувчи муҳим меъёрий ҳужжатлардан бири Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 25 октябрдаги “Мактабгача таЪлим соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида” ги 255-сон қарори асосида тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасида давлат мактабгача таЪлим муассасаси тўғрисида Низом” дир. Мазкур Низом Ўзбекистон Республикасида мактабгача таЪлим тизимини такомиллаштириш, унинг узлуксизлигини, шунингдек Кадрлар тайёрлаш миллий дастури вазифалари самарали амалга оширилишини таЪминлаш мақсадида ишлаб чиқилган ҳамда давлат мактабгача таЪлим муассасалари фаолиятини тартибга солишдан иборатдир.

Мактабгача таЪлим муассасаси ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси

Олий Мажлиснинг қарорлари ва бошқа ҳужжатларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига ҳамда ўз уставига амал қилади. Давлат мактабгача таълим муассасаларини молиялаштириш манбаларини қуйидаги 3-расмда кўришимиз мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 3 сентябрдаги “Бюджет ташкилотлари харажатларини молиялаштириш тартибини такомиллаштириш тўғрисида” ги 414-сон қарори давлат бюджети ҳисобига маблағ билан таъминланадиган тармоқларда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш, бюджет ташкилотларини маблағ билан таъминлаш механизмини такомиллаштириш, бюджет маблағларидан самарали ва аниқ фойдаланиш мақсадида қабул қилинган.

Давлат мактабгача таълим муассасаларини молиялаштириш манбалари

У қуйидагиларни назарда тутати:

бюджет маблағларидан тежаб, самарали ва аниқ фойдаланиш ҳамда бюджет интизомини мустаҳкамлаш учун бюджет ташкилотлари раҳбарларининг мустақиллигини кенгайтириш ва масъулиятини ошириш;

- бюджетдан маблағ олувчи ташкилотларни маблағ билан таъминлаш механизмини соддалаштириш ва бюджет маблағларидан фойдаланишда юқори натижаларга еришиш мақсадида мавжуд маблағларни оқилона тақсимлаш учун шарт-шароитлар яратиш;

- бюджет ташкилотлари ходимлари меҳнатини рағбатлантириш, улар фаолияти самарадорлигини ошириш ва кадрларнинг ўрнашиб қолиши учун шарт-шароитлар яратиш.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 18 майдаги “Халқ таълими муассасалари харажатларини молиялаштириш механизмини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги 139-сон қарори халқ таълими муассасаларини молиялаштириш механизмини янада такомиллаштириш, молиявий-иқтисодий масалаларни ҳал этишда мактабгача таълим муассасаларининг мустақиллигини кенгайтириш ва масъулиятини ошириш мақсадида қабул қилинган. Мазкур қарорга мувофиқ, маҳаллий бюджетлардан молиялаштириладиган мактабгача таълим муассасаларига, уларда бухгалтер лавозимини киритган ҳолда босқичма-босқич юридик шахс мақоми берилиши кўзда тутилган. Шу билан бирга, мактабгача таълим муассасаларининг мудирларига ва бухгалтерларига ҳудудий молия органларининг халқ таълими муассасаларини молиялаштириш бўлимлари билан биргаликда қуйидаги функсияларни амалга ошириш юклатилди:

- педагог ходимларни тарификатсиялашни ҳисобга олган ҳолда мактабгача таълим муассасаларининг харажатлар сметасини ва штатлар жадвалини тузиш ва уларни молия органларида рўйхатдан ўтказиш;

- белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган харажатлар сметасини, шу жумладан товарлар (ишлар, хизматлар) этказиб бериш юзасидан шартномаларни фақат Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ғазначилигининг ҳудудий бўлинмалари орқали ижро этиш ва тузиш;

- мактабгача таълим муассасаларида ўз вақтида жорий тўловларни амалга ошириш, иш ҳақи, нафақалар ва уларга тенглаштирилган тўловларни ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш;

- тасдиқланган штатларга, сметаларга ва молия интизомига қонун ҳужжатларига мувофиқ қатъий риоя қилинишини таъминлаш.

Умумтаълим муассасалари фаолиятини методик ва ташкилий жиҳатдан таъминлашни янада такомиллаштириш мақсадида 2011 йил 1 мартда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Халқ таълими

худудий органлари тузилмасини такомиллаштириш тўғрисида» ги 52-сон қарори қабул қилинди.

Мазкур қарорга кўра, Халқ таълими туманлар (шаҳарлар) бўлимлари ҳамда улар ҳузурида фаолият кўрсатувчи методик кабинетлар, таълим стандартлари мониторинги бўлимлари (шўъбалари), ўқувчиларни касбга йўналтириш ва психологик-педагогик диагностика марказлари негизида, улардаги мавжуд ходимлар сонини ўртача 5,0 фоизга қисқартирган ҳолда халқ таълими муассасалари фаолиятини методик таъминлаш ва ташкил этиш туман (шаҳар) бўлимлари ташкил этилди.

Халқ таълими муассасалари фаолиятини методик таъминлаш ва ташкил этиш туман (шаҳар) бўлимларининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- идоравий мансублигидан ва мулкчилик шаклларида қатъи назар, мактабгача, умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълим муассасалари фаолиятини мувофиқлаштириш ва улар томонидан давлат таълим стандартларига риоя этилиши юзасидан мониторингни амалга ошириш;

- мактабгача, умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълим, таълим муассасаларида ўқув-тарбия ишларини методик таъминлашни ташкил этиш, ўқув-тарбия жараёнига ўқитишнинг замонавий ва илғор шакллари, энг янги педагогик ва ахборот технологияларини, - маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг самарали шакл ва методларини жорий этиш;

- таълим муассасалари томонидан улар ҳузурида ташкил этилган замонавий моддий-техника базасидан, шу жумладан ўқув-лаборатория асбоб-ускуналари, компьютер техникаси, мебеллар ва жиҳозлардан самарали фойдаланилишини таъминлаш;

- ўқувчиларнинг касбга йўналтирилишини ва психологик-педагогик диагностикасини, васийликни, болалар ва ўсмирларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишни, улар билан, шу жумладан ижтимоий ночор болалар билан доимий иш олиб боришни ташкил этиш.

Мактабгача таълим муассасаларининг жон бошига режалаштириш тизимига ўтишгача бўлган даврда ушбу усулнинг умумий ўрта таълим тизимида тажрибадан ўтиши ўзининг ижобий натижаларини берди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 22 декабрдаги ПҚ-1245-сон қарори бир нафар тарбияланувчига харажатларнинг базавий меъёрларидан келиб чиққан ҳолда мактабгача тарбия болалар муассасалари

бюджетини режалаштириш ва харажатларини молиялаштиришнинг янги тартибини жорий этиш тўғрисидаги 19-бандини бажариш мақсадида 2010 йил учун мактабгача таълим муассасаларида бир нафар тарбияланувчига харажатларнинг базавий нормативларини аниқлаш тартиби тўғрисида Низом ишлаб чиқилди ва у билан мактабгача таълим муассасалари бюджетини ҳисоблашнинг янги тартиби ўрнатилди. Ушбу ҳужжатда бир нафар тарбияланувчини тарбиялаш харажатларининг ҳудудлар (вилоятлар), мактабгача таълим муассасаси турлари (4 - 5, 9 - 10,5 соатли) кесимидаги базавий нормативлари, шунингдек, боғча ва ясли гуруҳларидаги болаларни овқатлантиришнинг молиявий меъёрлари келтирилган.

Бу меъёрлар асосида Низомда берилган формула бўйича мактабгача таълим муассасасининг умумий бюджети ҳисоблаб чиқарилади.

Ҳар кейинги йил (2011 ва 2012 йиллар) учун харажатларнинг янги базавий нормативлари ишлаб чиқилди ҳамда Молия ва Халқ таълими вазирликларининг қўшма қарорлари билан тасдиқланди.

“2012 йил учун давлат мактабгача таълим муассасаларида бир нафар тарбияланувчига харажатларнинг базавий нормативларини аниқлаш тартиби тўғрисидаги Низом”га мувофиқ ҳар бир давлат мактабгача таълим муассасасига ажратиладиган бюджет маблағларининг умумий ҳажми қуйидаги формула асосида амалга оширилади:

$БС = (Н_1/К_1)*БНЗ_1 + (Н_2/К_2)*БНЗ_2 + Н_1*П_с + Н_2*П_я + (Н_1+Н_2)* БНЗ_3$ бу ерда:

БС - мактабгача таълим муассасаси бюджети;

БНЗ₁ - бир нафар боғча тарбияланувчисини тарбиялаш харажатларининг базавий нормативи;

БНЗ₂ - бир нафар ясли тарбияланувчисини тарбиялаш харажатларининг базавий нормативи;

БНЗ₃ - МТДМнинг бошқа харажатлари (ИВ гуруҳ) бўйича бир нафар тарбияланувчига харажатларнинг базавий нормативи;

Н₁ - боғча гуруҳларида тарбияланувчилар сони;

Н₂ - ясли гуруҳларида тарбияланувчилар сони;

K₁ - боғча гуруҳлари бўйича коэффитсиэнт;

$$K_1 = H_1 / (H_1 * 20);$$

H₁ - боғча гуруҳлари сони;

K₂ - ясли гуруҳлари бўйича коэффитсиэнт;

$$K_2 = H_2 / (H_2 * 15);$$

H₂ - ясли гуруҳлари сони;

П_с - бюджет бўйича бир нафар боғча ёшидаги тарбияланувчи овқати учун ажратилган маблағ миқдори;

П_я - бюджет бўйича бир нафар ясли ёшидаги тарбияланувчи овқати учун ажратилган маблағ миқдори.

Мактабгача таЪлим муассасаларида бир нафар тарбияланувчига харажатларнинг (миқдори ҳар бюджет йили учун бюджет соҳаси ходимлари иш ҳақи ҳажминингоширилиши ҳамда муассасалартомонидан истеъмол қилинадиган товарлар ва хизматлар нархи, тарифларининг ўзгаришига боғлиқ ҳолда қайта кўриб чиқиладиган ва ўрнатиладиган) базавий нормативларига қуйидаги харажатлар киритилган:

- тарбиячилар, маЪмурий-хўжалик ва ёрдамчи ҳодимлар меҳнатига ҳақ тўлаш харажатлари, ходимларни моддий рағбатлантириш фонди, Ўзбекистон Республикасининг амалдаги меъёрий ҳужжатларига мувофиқ ягона ижтимоий тўлов (2014 йил учун меҳнатга ҳақ тўлаш фондининг 25 фоизи);

- давлат мактабгача таЪлим муассасасини сақлаш билан боғлиқ бошқа харажатлар (коммунал хизматлар, жорий таЪмирлаш, озиқ-овқат маҳсулотларини сотиб олиш, чиқимга оид материаллар ва х.к.).

Шунингдек, харажатларнинг базавий нормативларига айрим турдаги харажатлар миқдори (тегишли йил учун бюджет кўрсаткичларида назарда тутилган) бўйича индексатсия суммалари ҳам киритилган.

Давлат мактабгача таЪлим муассасасида бир нафар тарбияланувчига харажатларнинг базавий нормативларига ҳар бир давлат мактабгача таЪлим муассасаси эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда белгиланадиган, ҳудудий молия ва халқ таЪлими органлари томонидан тасдиқланадиган, манзилли рўйхатларга мувофиқ ажратиладиган қуйидаги харажатлар киритилмайди:

- кўмир сотиб олиш ва этказиб бериш;
- барча турдаги коммунал хизматлар истеъмолини ўлчайдиган хисоблагичлар сотиб олиш ва ўрнатиш;
- асосий воситалар сотиб олиш;
- капитал таъмирлаш.

Мактабгача таълим муассасаси фаолияти учун зарур бюджет маблағлари миқдори биз юқорида кўриб чиққан усул бўйича аниқланади. Ушбу маблағлар муассасанинг харажатлар сметасига киритилади ва режалаштириш жараёнида сметанинг харажат гуруҳлари бўйича тақсимланади.

Таълим харажати маҳаллий харажатларининг йирик туркуми хисобланади. 38%ли таълим харажати соф харажатларнинг иккинчи ўриндаги ажратилган кўрсаткичдан уч баравардан ҳам ортиқдир.

Соғлиқни сақлаш харажатлари. Маълумки, тиббий хизматлар анча қиммат турадиган неъмат бўлиб, ҳар бир киши ўз ҳаёти давомида истеъмол қилиши мумкин бўлган тиббий хизматга ҳақ тўлаш учун қанча маблағ йиғиб қўйиш лозимлигини аввалдан билмайди. Лекин бир гуруҳ фуқаролар бирлашиб, ёки бутун бир жамият бу мақсадга мўлжалланган маблағни жамғариши мумкин.

Шу муносабат билан соғлиқни сақлаш тизимини аралаш молиялаштириш шаклига ўтиш масаласи ислохотларнинг марказида турган масала сифатида қаралиши мумкин.

Маълумки, тиббий хизматлар бир қатор ўзига хос хусусиятларга эга. Булар қуйидагилар:

- Тиббий хизматларнинг кўпчилиги ижтимоий неъмат хисобланади, шунингдек, улар “ташқи эффект” хусусиятига эга;
- Тиббий хизматларга бўлган эҳтиёж ҳамда уларнинг оқибатлари доимо ноаниқлик билан боғлиқ;
- Информацион асимметриянинг мавжудлиги.

Мана шу ўзига хосликларнинг мавжудлиги давлатнинг соғлиқни сақлаш тизимига аралашувини тақозо қилади.

Давлатнинг соғлиқни сақлаш соҳасидаги мажбуриятлари сифатида куйидагиларни айтиб ўтиш лозим:

➤ Давлат даромадлари шаклланишининг барқарорлигини таъминлаш орқали соғлиқни сақлаш сектори учун ресурсларнинг мамлакат миқёсида сафарбар этилишини таъминлаш;

➤ Турли мулк шаклларидаги тиббиёт муассасалари фаолиятининг меъерий-ҳуқуқий базасини яратиш;

➤ Аҳолига давлат томонидан кафолатланган базавий тиббий хизматлар пакетига кирган асосий тиббий хизматларни тақдим этиш ва уларни молиялаштириш юзасидан жавобгарлик;

➤ Тиббий хизматларнинг сифат стандартларини жорий қилиш ва уларга риоя этилишини назорат қилиш;

➤ Ижтимоий жиҳатдан ҳимояга муҳтож аҳоли қатламларига тиббий хизматлар кўрсатиш ва уларни молиялаш ва ш.к.

Жаҳон тажрибасидан шуни кузатиш мумкинки, тиббий хизматларни молиялаш харажатлари бир қанча манбалардан қопланиши мумкин, яъни соғлиқни сақлаш секторини молиялаштиришнинг асосий манбалари куйидагилар:

➤ Давлат бюджети

➤ Мажбурий ижтимоий (тиббий) суғурта

➤ Хусусий тиббий суғурта

➤ Тўғридан-тўғри тўловлар (истеъмолчиларнинг тиббий хизматларни сотиб олишдаги харажатлари)

Молиялаштиришнинг ҳар бир манбаси ўзига хос хусусиятларга эга, жумладан:

1. Давлат бюджети:

– Бюджетдан молиялаштириш тиббиёт муассасаларининг ишлаб чиқариш қувватлари асосида амалга оширилади;

– Ижтимоий адолат таъминланади;

– Барча аҳоли учун бир хил ҳажмдаги хизматлар кафолатланади;

– Бошқариш ва назорат қилиш учун нисбатан оддий ва арзон;

– Молиялаштириш тизими мақбул ва қулай.

2. Мажбурий ижтимоий (тиббий) суғурта:

– Ижтимоий адолатнинг таъминланиши;

– Барча аҳоли учун бир хил ҳажмдаги хизматларнинг кафолатланиши;

– Маблағларни тўплаш ва миждозларни ҳимоя қилиш учун харажатларнинг ортиб бориши;

– Иш берувчилар томонидан норозилик келиб чиқишининг мумкинлиги.

3. Хусусий тиббий суғурта:

– ажратмаларнинг аксарият ҳолларда истеъмолчиларнинг тўлаш қобилиятига эмас, уларнинг эҳтиёжига боғлиқлиги;

– табақалашган тиббий ёрдам дастурларининг амал қилиши;

– харажатлар ҳажмининг ошиб бориши;

– бутун соғлиқни сақлаш тизимини қўллаб-қувватлаш учун маблағларнинг этарли эмаслиги;

4. Тўғридан-тўғри тўловлар:

– адолатли эмаслиги;

– рискларни умумлаштирмаслиги ва кенг тақсимлаш имкониятига эга эмаслиги;

– бутун тизимни этарли ресурслар билан таъминлай олмаслиги.

Ўзбекистонда соғлиқни сақлаш харажатлари ҳозирги кунга қадар асосан давлат бюджети ҳисобидан молиялаштирилиб келинмоқда. Бу маблағларнинг ҳам қарийб 65-70 фоизи ходимларнинг иш ҳақиға сарф этилмоқда. Шунга қарамасдан, соҳа ходимларини моддий рағбатлантириш, соҳанинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, янги техника ва технологияларни жорий қилиш учун асосан бюджет маблағларининг ўзи, давлат ресурсларининг чегараланганлиги боис, этарли эмаслигини амалиёт исботлаб турибди. Шунинг учун ҳам соғлиқни сақлашни ислоҳ қилишнинг долзарб ёналишларидан бири – тармоқни молиялашнинг кўп каналли тизимини жорий этиш эканлиги эътироф этилди.

Узоқ йиллар мобайнида давлат бюджетининг ижтимоий соҳаларни молиялаштиришда ягона манба бўлиб келганлиги ҳеч кимға сир эмас. Соғлиқни сақлаш тизими ҳам классик ижтимоий соҳа сифатида бир неча ўн йилликлар давомида тўлиғича бюджетға қарам соҳа бўлиб келган. Ҳозирги кунда ҳам давлат соғлиқни сақлаш тизими харажатларининг аксарият қисмини молиялашға бюджет маблағлари сафарбар этилмоқда. Хусусан, солиқни сақлаш соҳасига ажратилган бюджет маблағлари давлат бюджетидан амалға оширилган жами харажатларнинг:

Соғлиқни сақлаш муассасалари аҳолига тиббий хизматларни тақдим этувчи ташкилотлар тизимини ташкил қилади. Бу муассасаларни қуриш, мавжудларини сақлаш, моддий-техникавий жиҳатдан таъминлаш, кадрлар масаласини ҳал қилиш кабилар тарихан давлат маблағлари эвазига амалга оширилиб келинган. Соғлиқни сақлаш тизимининг жорий ва капитал харажатларини молиялаштиришда давлат бюджетининг аҳамияти ҳали ҳам катта. Давлат бюджетининг ижтимоий-маданий соҳаларни сақлаш харажатлари таркибида соғлиқни сақлаш харажатлари халқ таълимидан кейин 2-ўринни эгаллайди.

Соғлиқни сақлаш муассасалари бўйича энг катта ўринни касалхоналар, иккинчи амбулатория поликлиника муассасалари, шунингдек, тез ва шошилиш тиббий ёрдам муассасалари эгаллайди.

Соғлиқни сақлашга қилинадиган харажатларни уларнинг иқтисодий мазмуни ва муассаса турларига кўра тўрт асосий гуруҳга бирлаштириш мумкин:

1. Амбулатория-поликлиника муассасалари, санитария-эпидемиология назорати хизмати ва бошқа муассасалар;
2. Умумий профилли стационар тиббиёт муассасалари ва бошқалар;
3. Ихтисослаштирилган стационар муассасалар;
4. Шошилиш ва тез тиббий ёрдам марказлари, тез ёрдам станциялари
Давлат тиббиёт ва фарматсевтика муассасалари гуруҳлари:

И. Амбулатория-поликлиника муассасалари, санитария-эпидемиология назорати хизмати ва бошқа муассасалар

1. Қишлоқ врачлик пунктлари ва уларнинг филиаллари (бўлимлари)
2. Шаҳарлардаги поликлиникалар (болалар поликлиникасидан ташқари)
3. Стационар ўринлари бўлмаган диспансерлар
4. Скрининг - марказлар
5. Республика болалар ва ўсмирлар репродуктив соғломлаштириш маркази
6. Саломатлик институти ва унинг филиаллари

7. Санитария-эпидемиология назорати хизмати муассасалари (республика, вилоят, шаҳар ва туман санитария-эпидемиология назорати марказлари, карантин ва ўта хавфли инфексиялар профилактикаси маркази ва унинг филиаллари, дезинфекция станциялари)

8. Тиббиёт статистикаси бюроси

ИИ. Умумий профилли стационар тиббиёт муассасалари ва бошқалар

9. Илмий-текшириш институтлари ва олий тиббиёт ўқув юртлари клиникалари

10. Республика касалхоналари, тиббиёт-санитария қисмлари

11. Республика (вилоят, шаҳар) перинатал маркази

12. Вилоят, шаҳар ва туман касалхоналари, жумладан, туғруқхоналар, туғруқхона мажмуалари

13. Шаҳар ва туман марказий касалхоналари, қишлоқ участка касалхоналари

14. Суд-тиббий экспертиза бюроси ва унинг филиаллари

15. Патологоанатомик марказлар ва уларнинг филиаллари

16. Қон қуйиш станциялари

17. Санаторийлар

ИИИ. Ихтисослаштирилган стационар муассасалар

18. Ихтисослаштирилган касалхоналар, клиникалар, диспансерлар ва марказлар:

18.1. Сил касалликлари

18.2. Юқумли касалликлар

18.3. Онкологик касалликлар

18.4. Тери-таносил касалликлари

18.5. Эндокринологик касалликлар

18.6. Руҳий касалликлар

18.7. Рухий-асаб касалликлари

18.8. Наркологик касалликлар

19. Республика нейрохирургия, онкология (жумладан хоспислар), аллергия, суяк хасталиги ва жароҳат оқибатларини даволаш, йирингли хирургия ва қандли диабет асоратларини даволаш, болалар ортопедияси тиббиёт марказлари

20. Фтизиатрия ва пулмонология, эпидемиология, микробиология ва юқумли касалликлар, вирусология, эндокринология ва паразитология илмий-тадқиқот институтлари клиникалари

21. ОИТСни даволаш маркази ва унинг филиаллари

22. Болалар касалхоналари ва поликлиникалари

23. Болалар уйлари

24. Лепрозорийлар

ИВ. Шошинч ва тез тиббий ёрдам марказлари, тез ёрдам станциялари

25. Республика шошинч тиббий ёрдам маркази - унинг вилоятлардаги филиаллари, туманлар (шаҳарлар) марказий касалхоналаридаги шошинч тиббий ёрдам бўлимлари

26. Тез тиббий ёрдам станциялари

Ижтимоий соҳалар фаолиятини режалаштиришнинг бир неча ўн йилликлар давомида шаклланган тартибларга мувофиқ, соғлиқни сақлаш муассасалари фаолиятини режалаштириш одатда қуйидаги босқичларда амалга оширилади:

1. Аҳоли сони ва аҳолининг тиббиёт муассасасидаги ўринларга эҳтиёж меъёрлари асосида тиббий муассасанинг ишлаб чиқариш қувватлари (у ёки бу профиль ёъналишлари бўйича ўринлар - койкалар сони) ни аниқлаш;

2. Мазкур муассаса учун ўрнатилган намунавий штат нормативлари бўйича зарур штат нормативлари сонини ҳисоблаб топиш;

3. Койкалар сони ва тузилиши (терапевтик, хирургик, неврологик)га кўра иш ҳажмини режалаштириш;

4. Штатлар жадвали, ишлаб чиқариш қувватлари ва койкалар ишининг кўрсаткичлари (койка-кунлар сони) га асосланиб тиббиёт муассасасини сақлаш учун молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёжни аниқлаш.

Демак, соғлиқни сақлаш соҳасидаги ҳар бир муассасанинг иши оператив тармоқ кўрсаткичлари, масалан:

- касалхоналардаги ўртача йиллик ўринлар сони (жами ва ўринлар профиллари бўйича),
- бир йилда ўринларнинг ишлаш кунлари сони,
- ўрин-кунлар миқдори,
- барча тоифадаги ходимлар бўйича ўртача йиллик штатлар бирлиги сони,
- амбулатория-поликлиникаларда врач қабуллари (касални кўриш) сони билан тавсифланади.

Харажатларни режалаштиришда шу нарса муҳимки, даволаш-профилактика муассасаси аҳолига тиббий ёрдамни асосан икки шаклда кўрсатади. Касалхонага муқим ётқизиб «стационар» (турғун) даволаш ва амбулатория-поликлиникада ёрдам кўрсатиш. Турғун даволаш муассасаларининг асосий кўрсаткичларидан бири - ўрин-кунлар сони бўлса, амбулатория-поликлиника муассасасининг асосий кўрсаткичини врач лавозимлари сони ва врач қабуллари сони ташкил қилади. Шунга қараб харажатларни ҳисоблаш усули танланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқ. – Т.: Ўзбекистон, 2016. - 56 б.

2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъруза, 2017 йил 14 январь. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 104 б.

3. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. 2016 йил 7 декабрь. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 48 б.

4. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.

5. Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси (ЎРҚ-360-сон. 26.12.2013).

6. Каримова З.Х., Джамалов Х.Н., Исламқулов А.Х. Бюджет тизими. Ўқув қўлланма. “ВОРИС -НАШРИЁТ”. 2012. 208 б.

7. О.Файбуллаев, У. Ўроқов. Ўзбекистон Республикасида бюджет тизими ва жараёни: Ўқув қўлланма. Тошкент: Бактрия пресс, 2015, 168 б.

8. The Federal Budget Process: A Description of the Federal and Congressional Budget Processes, including Timelines // The Capitol.Net, Inc., 2009.- 396 pages

9. Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.-9th ed. 2013.- 656 pages

10. Makarand A.Paithankar. Public Budgeting theory and practice. CreateSpace Independent Publishing Platform (4 Jun. 2016) USA.

11. Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.-9th ed. 2013.- 656 pages.

Электрон таълим ресурслари

12. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.

13. www.uza.uz – Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий сайти.

14. www.ser.uz – Иқтисодий тадқиқотлар Марказининг расмий сайти.

15. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН ТАВСИЯЛАР

Амалий машғулот **мақсади** тингловчиларнинг назарий билимларини амалий жиҳатдан мустаҳкамлашга қаратилган. Машғулотлар республикамиздаги ғазначилик органларида ўтказилади ҳамда амалий фаолият билан машғул бўлган амалиётчилар билан ҳамкорликда ўтказилади. Машғулот давомида тингловчилар давлат бюджети ҳақида назарий билимлар бериш, уларда мамлакатда амалга оширилаётган институционал ислохотларнинг бугунги босқичида давлат молия тизимида амалга оширилаётган ўзгаришларнинг асосий йўналишлари ва бюджет тизими самарали фаолиятини таъминлашнинг ривожланиши тўғрисида амалий кўникмалар ҳосил қиладилар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот: Давлат бюджетининг мазмуни, моҳияти ва унинг тамойиллари ва хусусиятлари.

Ўқув топшириқлари Гуруҳ билан ишлаш қоидалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири

- ўз шерикларининг фикрларини хурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга кўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим;

Гуруҳлар учун топшириқлар

1- гуруҳ.

1. “Бюджет тизими”, “давлат бюджети”, “давлат функциялари”, “давлат молия тизими” тушунчаларининг мазмунини ёритинг.
2. " Бюджет тизими" сўзига кластер тузинг.

2- гуруҳ.

1. “Бюджет тизими” фанини ўқитишнинг мақсади нимадан иборат?
2. "Бюджет тизими бюджетлари " тушунчасига кластер тузинг.

3- гуруҳ.

1. “Бюджет тизими” фанини ўқитишнинг қандай вазифалари мавжуд?
2. "Давлат молия тизими бўлинлари" тушунчасига кластер тузинг.

4- гуруҳ.

1. “Бюджет тизими” назариясини тушунтиринг?
2. “Бюджет кодекси" тушунчасига кластер тузинг.

Блиц сўров

1. Бюджет тизими механизмнинг аҳамияти нимада?
2. “Бюджет тизими” фанини ўрганишнингўзига хос хусусиятлари қандай ?
3. “Бюджет тизими” фани бошқа иқтисодий фанлар билан қандай боғланади?
4. Бюджет тизими амал қилишининг ижобий томонларини айтинг.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқ. – Т.: Ўзбекистон, 2016. - 56 б.

2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъруза, 2017 йил 14 январь. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 104 б.

3. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. 2016 йил 7 декабрь. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 48 б.

4. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.

5. Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси (ЎРҚ-360-сон. 26.12.2013).

6. Каримова З.Х., Джамалов Х.Н., Исламқулов А.Х. Бюджет тизими. Ўқув қўлланма. “ВОРИС -НАШРИЁТ”. 2012. 208 б.

7. О.Файбуллаев, У. Ўроқов. Ўзбекистон Республикасида бюджет тизими ва жараёни: Ўқув қўлланма. Тошкент: Бактрия пресс, 2015, 168 б.

8. The Federal Budget Process: A Description of the Federal and Congressional Budget Processes, including Timelines // The Capitol.Net, Inc., 2009.- 396 pages

9. Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.-9th ed. 2013.- 656 pages

10. Makarand A.Paithankar. Public Budgeting theory and practice. CreateSpace Independent Publishing Platform (4 Jun. 2016) USA.

11. Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.-9th ed. 2013.- 656 pages.

IV. Электрон таълим ресурслари

12. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.

13. www.uza.uz – Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий сайти.

14. www.ser.uz – Иқтисодий тадқиқотлар Марказининг расмий сайти.

15. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.

2-амалий машғулот: Бюджет тизими бюджетларининг қонунчилик асослари.

Дарс шакли: Дебат усули. **Ишнинг мақсади** Давлат бюджетининг ҳуқуқий ва меъёрий асослари, Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг аҳамияти, “Давлат бюджети қоидалари”нинг зарурлиги ва хусусиятлари, Молия вазирлиги Ғазначилиги ва унинг ҳудудий органлари таркиби ва ваколатлари борасида дебат уюштирилади.

Қуйидаги масалалар ўртага ташланади:

- Давлат бюджет тушунчаси ва таркибий қисми.
- Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг аҳамияти.
- Давлат бюджети қоидалари”нинг зарурлиги ва хусусиятлари.
- Бюджет тузилиши ва унинг моделлари.
- Марказлашган, марказлашмаган ва аралаш моделларнинг ўзига хос хусусиятлари.

Назорат саволлари:

- Давлат бюджетининг ижтимоий-иқтисодий моҳияти нимада?
- Бюджет тизими иқтисодий категория сифатида, моддий тушунча сифатида, ҳуқуқий категория сифатида амал қилишини тушунтириб беринг.
- Бюджет тизими принципларининг амал қилишини мисоллар асосида таърифлаб беринг.
- Бюджет тизими мамлакат молия тизимида қандай ўрин эгаллайди, унинг бошқа бўғинлари билан қандай муносабатларга киришади?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқ. – Т.: Ўзбекистон, 2016. - 56 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъруза, 2017 йил 14 январь. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 104 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. 2016 йил 7 декабрь. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 48 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.
5. Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси (ЎРҚ-360-сон. 26.12.2013).
6. Каримова З.Х., Джамалов Х.Н., Исламқулов А.Х. Бюджет тизими. Ўқув қўлланма. “ВОРИС -НАШРИЁТ”. 2012. 208 б.
7. О.Файбуллаев, У. Ўроқов. Ўзбекистон Республикасида бюджет тизими ва жараёни: Ўқув қўлланма. Тошкент: Бактрия пресс, 2015, 168 б.
8. The Federal Budget Process: A Description of the Federal and Congressional Budget Processes, including Timelines // The Capitol.Net, Inc., 2009.- 396 pages
9. Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.-9th ed. 2013.- 656 pages
10. Makarand A.Paithankar. Public Budgeting theory and practice. CreateSpace Independent Publishing Platform (4 Jun. 2016) USA.
11. Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.-9th ed. 2013.- 656 pages.

IV. Электрон таълим ресурслари

12. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.
13. www.uza.uz – Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий сайти.
14. www.ser.uz – Иқтисодий тадқиқотлар Марказининг расмий сайти.
15. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.

3-амалий машғулот: Бюджет тизими бюджетларининг қонунчилик асослари тартиби.

Муҳокама этиладиган масалалар.

- Давлат бюджет тушунчаси ва таркибий қисми.
- Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг аҳамияти.
- “Давлат бюджети қоидалари”нинг зарурлиги ва хусусиятлари.
- Бюджет тузилиши ва унинг моделлари.
- Марказлашган, марказлашмаган ва аралаш моделларнинг ўзига хос хусусиятлари.

1-ВАРИАНТ

ТЕСТ	МУАММОЛИ ВАЗИЯТ
<p>Давлат бюджети ижросини қайси орган амалга оширади?</p> <p>А) Молия вазирлиги; Б) Солиқ қўмитаси; С) Божхона қўмитаси; Д) Барча жавоблар тўғри.</p>	<p>“Макроиктисодий кўрсаткичлар ва бюджет параметрлари прогнозлари тўғрисида”ги Қарорларини мазмунини тушунтиринг</p> <p align="center"><i>Сизни жавобингиз?</i></p>
СИМПТОМ	АМАЛИЙ КЎНИКМА
<p><i>Бюджет қонунчилиги тушунчаси—бу...</i></p>	<p>Бюджет кодекси, унинг бюджет тизимини бошқариш ва бюджет мунсабатларини ташкил қилишдаги аҳамиятини шарҳлаб беринг</p>

--	--

2-ВАРИАНТ

ТЕСТ	МУАММОЛИ ТОПШИРИҚ
<p>Бюджет муносабатларига кирадиган</p> <p>—</p> <p>А)* солиқларни тўлаш бўйича давлат ва корхоналар ўртасидаги муносабатлар;</p> <p>Б) суғурта шартномаси бўйича суғурта компаниялари ва корхоналар ўртасидаги муносабатлар;</p> <p>С) олинган кредит бўйича тўланадиган фоиз орқали тижорат банклари ва корхоналар ўртасидаги муносабатлар;</p> <p>Д) корхоналар ва хом ашё этказиб берувчилар ўртасидаги муносабатлар.</p>	<p>Ушбу тушунчаларга Б-Б-Б чизмасина тузиб чиқинг ва изоҳланг:</p> <p>Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг бюджет тизимини бошқариш бўйича ваколатлар, Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасининг бюджет соҳасидаги ваколатлари</p>

СИМПТОМ	АМАЛИЙ КЎНИКМА
<p>Бюджет тизими ва унинг тамойиллари - бу....</p>	<p>Солиқ кодекси ва унинг бюджет тизимини бошқариш, бюджет мунсабатларини ташкил қилишдаги аҳамиятини шарҳлаб беринг.</p>

3-ВАРИАНТ

ТЕСТ	МУАММОЛИ ВАЗИЯТ
<p>Қайси ваколатли орган давлат бошқаруви ва ижроия органларининг давлат бюджетини ижро этиш борасидаги ишларини мувофиқлаштиради ва назорат қилади?</p> <p>А) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси; Б)* Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси;</p> <p>С) Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги;</p> <p>Д) Худудий Молия органлари.</p>	<p>Ўзбекистон Республикаси Президентининг ҳар молиявий йил учун қабул қилинадиган “Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги Қарорининг шаклланишида иштирок этадиган органларнинг ваколатларини таҳлил қилинг ва изоҳланг</p>

СИМПТОМ	АМАЛИЙ КЎНИКМА
<p>Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси - ...</p>	<p>Бюджет қонунчилигини ташкил қилувчи ҳужжатлар рўйхатини тузинг ва ҳар бирига қисқача изоҳ ёзинг</p>

4-ВАРИАНТ

ТЕСТ	МУАММОЛИ ВАЗИЯТ
<p>1. Бюджет ташкилотларини амалдаги бюджетдан молиялаштириш тартибини белгилаб берган ҳужжат қайси жавобда тўғри кўрсатилган?</p> <p>А) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрь 1024-сон қарори.</p> <p>Б)* Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 3 сентябр 414-сон қарори;</p> <p>С) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 21 декабрь 275-сон қарори;</p> <p>Д) Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодексида.</p> <p>.</p>	<p>Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг бюджет соҳасидаги ваколатларини таҳлил қилинг.</p>

СИМПТОМ	АМАЛИЙ КЎНИКМА
Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси муносабатларни тартибга солиди.	Бюджет қонунчилигини кўрсатувчи кластер тузинг ва изоҳлаб беринг.

Ўқув топшириғи

Гуруҳлар ичида кичик тўрт гуруҳга бўлинган ҳолда вазифалар амалгам оширилади. Ҳар бир кичик гуруҳ аниқ мисол асосида қуйидагиларни ишлаб чиқади:

- Кластер
- Тоифали жадвал
- Концептуал жадвал

Эслатма: 1. Вазифани бажариш вақти – 15 дақиқа

2. Натижалар А4 формат қоғозда расмийлаштирилади.

Назорат саволлари: Харажатлар сметалари. Харажатлар лимитлари. Харажатлар гуруҳлари. Сметаларни рўйхатга олиш. Хўжалик шартномалари. Юридик мажбуриятлар. Нарх мониторинги. Ҳужжатлар пакети.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқ. – Т.: Ўзбекистон, 2016. - 56 б.

2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъруза, 2017 йил 14 январь. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 104 б.

3. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. 2016 йил 7 декабрь. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 48 б.

4. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.

5. Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси (ЎРҚ-360-сон. 26.12.2013).

6. Каримова З.Х., Джамалов Х.Н., Исламқулов А.Х. Бюджет тизими. Ўқув қўлланма. “ВОРИС -НАШРИЁТ”. 2012. 208 б.

7. О.Файбуллаев, У. Ўроқов. Ўзбекистон Республикасида бюджет тизими ва жараёни: Ўқув қўлланма. Тошкент: Бактрия пресс, 2015, 168 б.

8. The Federal Budget Process: A Description of the Federal and Congressional Budget Processes, including Timelines // The Capitol.Net, Inc., 2009.- 396 pages

9. Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.-9th ed. 2013.- 656 pages

10. Makarand A.Paithankar. Public Budgeting theory and practice. CreateSpace Independent Publishing Platform (4 Jun. 2016) USA.

11. Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.-9th ed. 2013.- 656 pages.

ИВ. Электрон таълим ресурслари

12. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.

13. www.uza.uz – Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий сайти.

14. www.ser.uz – Иқтисодий тадқиқотлар Марказининг расмий сайти.

15. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.

4-амалий машғулот. Бюджет тизими бюджетлари даромадларининг мазмуни, таркиби ва турлари.

Мавзуни мустаҳкамлаш учун саволлар

1. Бюджет даромадлари қандай иқтисодий мазмунга эга?
2. Бюджет даромадларининг қандай манбалари мавжуд?
3. Бюджет даромадларининг шаклланиши қайси меъёрларга кўра тартибга солинади?
4. Бюджетга даромадларни жалб қилишнинг қандай ички манбаларини биласиз?
5. Бюджетга даромадларни жалб қилишнинг ташқи манбалари қанақа?
6. Мамалакатдаги солиқ сиёсати бюджет даромадлигига қандай таъсир кўрсатади?
7. Давлат бюджети даромадлари таркиби ва тузилиши қандай?
8. Бюджет даромадларининг шаклланишида солиқлар қанақа улашга ва аҳамиятга эга?
9. Солиқларни шакллантириш ва бошқаришнинг қандай тамойиллари мавжуд?
10. Даромадларни бюджет тизими бўғинлари ўртасида қандай асосларда тақсимланади?
11. Давлат бюджетининг даромад базаларини мустаҳкамлашнинг қандай ёъналишларини биласиз?

Мавзу юзасидан топшириқлар

1. Давлат бюджети даромадларининг гуруҳланишини акс эттирувчи чизма тайёрланг ва хулоса ёзинг
2. Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети даромадлари таркиби ва тузилишининг таҳлили асосида таҳлилий иш тайёрланг ва ҳимоя қилинг.
3. “Солиқ кодекси”нинг тегишли моддаларини ўрганиш асосида солиқларнинг турли белгиларига кўра гуруҳланишини акс эттирувчи чизма тайёрланг ва хулоса ёзинг.

Тавсия этилаётган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. 2013 йил 26 декабрь. 360-сон
2. Ўзбекистон Республикаси Бюджет тизими бюджетларининг ғазна ижроси қоидалари. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2016 йил 22 декабрда 2850-сон билан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси молия вазирининг 2016 йил 22 ноябрдаги 88-сон буйруғи.
3. Срожиддинова З.Х. Ўзбекистон Республикаси бюджет тизими. Т.: «инфоСОМ.УЗ». 2010. 500 б.
4. Каримова З.Х., Джамалов Х.Н., Исламқулов А.Х. Бюджет тизими. Ўқув қўлланма. “ВОРИС-НАШРИЁТ”. 2012. 208 б.

Электрон таълим ресурслари

5. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.
6. www.uza.uz – Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий сайти.
7. www.ser.uz – Иқтисодий тадқиқотлар Марказининг расмий сайти.
8. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.

9. В. КЕЙСЛАР БАНКИ

Ўқув машғулотининг технологик картаси

Иш босқич-лари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Талаба фаолиятининг мазмуни
	Ўқитувчининг	Талабаларнинг
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, кейс стадини ишлаб чиқади. Кейс материаллари билан танишиш ва ечиш учун талабаларга таркатади. Вазиятни таҳлил қилиш учун услубий кўрсатмалар. Мустақил таҳлил қилишни ва натижаларни вазиятни таҳлил қилиш варағига киритишни топширади.	Кейс-стади мазмуни билан танишадилар. Мустақил тайёргарликни бошлайдилар. Вазиятни таҳлил қилиш варағини индивидуал равишда тўлдирадилар.
1-босқич. Мавзуга кириш. (10 дақ)	1.1.Ўқув машғулоти мавзуси, мақсади ва ўқув фаолияти натижаларини ҳамда олиб борилиш режасини маълум қилади 1.2.Кейс-стадининг мақсадини ва унинг касбий билимларни оширишга таъсирини аниқлайди. 1.3.Талабаларнинг машғулотдаги фао-лиятини баҳолаш кўрсаткичлари ва ме-зонлари билан таништиради .	Тинглайдилар, саволлар берадилар, танишадилар
2-босқич. Асосий қисм. (60 дақ)	2.1.Мавзу бўйича блиц-сўров усулида талабалар билимлари жонлантирилади (1-Илова). 2.2.Талабаларни гуруҳларга бўлади. Кейс билан мустақил ишлаш натижаларини кичик гуруҳларда муҳокамасини ташкил қилади, Коллектив равишда вазиятни таҳлил варағини тўлдиришни, индивидуал ҳолда ечилган муаммоли вазият ечими бўйича муҳим натижаларни баҳолаш ва танлашни, тақдимотга тайёрлашни топширади.	Саволларга жавоб берадилар, муҳокама қиладилар, аниқлаштирувчи саволлар берадилар Топшириқларни муҳокама қиладилар, вазиятли ҳолатни мустақил таҳлил қиладилар.

<p>2- босқич. Асосий қисм. (60 дақ)</p>	<p>2.3.Ўқув фаолиятини бошқаради, маслаҳат беради. Индивидуал иш натижаларини текширади ва баҳолайди. 2.4.Тақдимот бошланишини эълон қилади. Кейсн хал қилиш ишлари натижалари бўйича гуруҳлардан вакилларини тақдимотга чақиради. Тақдимот давомида гуруҳ вакилларига аниқлаштирувчи саволлар бериб боради. 2.7.Топшириқлар ечимини гуруҳлараро баҳолашини ташкил қилади. Ҳар бир гуруҳнинг иш натижалари умумлаштирилади ва хулосалар берилади, ўзаро баҳоланади.</p>	<p>Гуруҳларда биргаликдаги топшириқларни бажарадилар.</p> <p>Гуруҳлар иш натижаларининг тақдимотини ўтказадилар. Баҳсда иштирок этадилар, саволлар берадилар, баҳолайдилар</p>
<p>3-босқич. Яқун- ловчи. (10 дақ)</p>	<p>3.1.Машғулотга яқунловчи хулосалар қилади. Натижаларни изоҳлайди. 3.2.Ҳар бир иштирокчини ҳисоб-китоб ишларини тўғри ва аниқ бажаргани, маърузанинг мазмуни, берилган жавоблар ҳисобга олинади. 3.3.Яна бир бор кейснинг мақсадини ва унинг касбий билимларни оширишга таъсирини айтиб ўтади.</p>	<p>Тинглайдилар, аниқлаштирувчи саволлар берадилар.</p>

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

1) Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни.

Мустақил иш – мавжуд матн ёки бир қанча матнларни изоҳловчи шаклларида бири саналади. Шу боисдан, конспектдан фарқли ўлароқ, мустақил иш янги, муаллиф матн саналади. Ушбу ҳолатда янгилик, янгича тақдим этиш, материалларни тартиблаштириш, ҳар хил нуқтаи назарларни ўзаро солиштиришда алоҳида муаллифлик ёндашуви тушунилади.

Мустақил иш - ҳар хил нуқтаи назарларни ўзаро солиштириш ва таҳлил қилиш кўникмасига эга бўлишни талаб этадиган бир ёки бир қанча манбаларни ўзида мужассам этадиган ғояларни қисқача ёзма кўринишидаги тақдимотидир.

Мустақил ишнинг турлари ва тизими:

1. Ифодаланиш тўлиқлигича кўра:

- а) информатив (рефератлар – конспектлар);
- б) индикатив (рефератлар –резюме (қисқача мазмун)

2.Мустақил иш таркиби:

А) библиографик қайд этилиши:

- Ф.И.Ш.нинг номи;
- чоп этилган манзили;
- нашриёт, йил;
- саҳифалар сони.

Б) Мустақил иш матни:

- мавзу, муаммо, мустақил иш қилинадиган иш предмети, мақсади ва мазмуни;

- тадқиқот усуллари;
- аниқ натижалари;
- муаллиф хулосаси;
- иш натижаларини қўланиш соҳаси.

Ўқув фани бўйича мустақил иш тайёрлаш қуйидаги вазифаларни ҳал этишни назарда тутди:

- Ўқув предмети долзарб назарий масалалари бўйича билимларини чуқурлаштириш, талаба томонидан мавзуга ушбу олинган назарий билимларни ижодий кўникмасини ҳосил қилиш;

- Танланган касбий соҳада хориж тажрибаларини, мавжуд шароитларда уларни амалий жиҳатдан қўллаш имкониятлари ва муаммоларини ўзлаштириш;

- Танланган мавзу бўйича ҳар хил адабий манбаларни (монография, даврий нашрлардаги илмий мақолалар ва шу қабилар) ўрганиш қобилятини такомиллаштириш ва улар натижалари асосида танқидий ёндашган тарзда мустақил, ҳамда билимдон ҳолда материални ифода этиш, ишончли хулоса ва таклифлар қилиш;

- Ёзма кўринишдаги ишларни тўғри расмийлаштириш кўникмаларни ривожлантиришдир.

“Давлат бюджети” модулидан мустақил таълимни ташкил этишда қуйидаги шакллардан фойдаланилади: айрим назарий мавзуларни ўқув адабиётлари ёрдамида ўзлаштириш; амалий машғулотлар учун топширилган мавзунини ахборот ресурс манбаларидан фойдаланган, расмий статистика маълумотларини тўплаган ҳолда бажариш.

Тингловчи мустақил ишни ташкил этишининг мазмуни “Давлат бюджети” модулининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидагиларга асосланиб тайёрланиши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модуль мавзуларини ўрганиш;

- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;

- махсус адабиётлар бўйича модуль бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;

- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модуль бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

2) Мустақил таълим мавзулари.

“Давлат бюджети” модулидан мустақил таълим сифатида ўрганиладиган қуйидаги мавзулар тавсия этилади:

1. Давлат бюджет фани предметининг мазмуни.

2. Бюджет тизими ва унинг принциплари.

3. Бюджет тизими қонунчилик асослари.

4. Бюджет таснифи (классификацияси).

5. Бюджет тизимини бошқариш.

6. Бюджет тизими бюджетлари.

7. Давлат бюджети даромадлари.

8. Давлат бюджети харажатлари.

9. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси даромадлари ва

харажатлари.

10. Республика йўл жамғармаси даромадлари ва харажатлари.

11. Давлат мулкани хусусийлаштиришдан тушган маблағлар жамғармаси даромадлари ва харажатлари.

12. Ўзбекистон Республикасининг Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармаси даромадлари ва харажатлари.

13. Бюджетдан ташқари таълим ва тиббиёт муассасаларининг моддий-техника базасини ривожлантириш жамғармаси даромадлари ва харажатлари.

14. Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармаси даромадлари ва харажатлари.

15. Ўзбекистон Республикасининг Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси.

16. Бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар даромадлари ва харажатлари.

17. Бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари жамғармалари даромадлари ва харажатлари.

18. Давлат бюджети ва Давлат мақсадли жамғармалари бюджетлари лойиҳасини тузиш, кўриб чиқиш ва тасдиқлаш.

19. Харажатлар сметаси ва штатлар жадвалини тузиш, тасдиқлаш ва уларни рўйхатдан ўтказиш.

20. Бюджет тизими бюджетларини ижро этиш тартиби.

21. Бюджетлараро муносабатлар.

22. Давлат бюджети тақчиллиги ва профицити, давлат томонидан маблағ жалб қилиш.

23. Давлат молиявий назорати.

VII. ГЛОССАРИЙ

GLOSSARIY

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Budjet jarayoni	Budgeting	Бюджетный процесс	byudjet tizimi byudjetlarini shakllantirish, tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish, tasdiqlash va ijro etish, ularning ijrosini nazorat qilish, byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni tayyorlash va tasdiqlash, shuningdek ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayoni
Budjet tizimi byudjetlari	Budgets of the budgetary system	Бюджеты бюджетной системы	O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti, davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari va byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari jamg'armalari
O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti (Davlat byudjeti)	State Budget of the Republic of Uzbekistan (State Budget)	Государственный бюджет Республики Узбекистан (Государственный бюджет)	davlatning davlat vazifalari va funktsiyalarini moliyaviy jihatdan ta'minlash uchun mo'ljallangan markazlashtirilgan pul jamg'armasi
Davlat sektorida buxgalteriya hisobi xalqaro	International Accounting Standards for the Public	Международные стандарты бухгалтерского учета для	davlat sektoridagi tashkilotlarda (davlat ishtirokidagi tijorat korxonalaridan tashqari) yuqori

standartlari	Sector	государственного сектора	sifatda jaxon standartlari asosida moliyaviy hisobotlarni tuzish bo'yicha xalqaro miqyosda umumqabul qilingan qoidalardir.
O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti (Davlat byudjeti)	State Budget of the Republic of Uzbekistan (State Budget)	Государственный бюджет Республики Узбекистан (Государственный бюджет)	davlatning davlat vazifalari va funksiyalarini moliyaviy jihatdan ta'minlash uchun mo'ljallangan markazlashtirilgan pul jamg'armasi
Budjet tizimi byudjetlari	Budgets of the budgetary system	Бюджеты бюджетной системы	O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti, davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari va byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari jamg'armalari
G'aznachilik bo'linmalari	treasury departments	Казначейские подразделения	O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri bo'yicha G'aznachilik boshqarmalari, tumanlar va shaharlar bo'yicha G'aznachilik bo'linmalari
Moliya yili	Financial year	Финансовый год	birinchi yanvardan o'ttiz birinchi dekabr kuni oxirigacha bo'lgan vaqtni o'z ichiga oluvchi davr;
O'zbekiston	information	Информационная	byudjet tizimi byudjetlarining

Respublikasi Moliya vazirligining axborot tizimi	system of the Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan	система Министерства финансов Республики Узбекистан	byudjet jarayonini kompleks avtomatlashtirish, shu jumladan byudjet tizimi byudjetlari ijrosi bilan bog'liq operatsiyalarni aks ettirish uchun mo'ljallangan axborot tizimi;
Davlat budjetining pul mablag'larini boshqarish	Management of funds of the state budget	Управления денежных средств государственного бюджета	byudjetdan mablag' oluvchilarning xarajatlarini o'z vaqtida amalga oshirish maqsadida hududiy (respublika) g'azna hisobvaraqlaridagi pul mablag'larini boshqarish
Budjet tizimi byudjetlari	Budgets of the budgetary system	Бюджеты бюджетной системы	O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti, davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari va byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari jamg'armalari
G'aznachilik bo'linmalari	treasury departments	Казначейские подразделения	O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri bo'yicha G'aznachilik boshqarmalari, tumanlar va shaharlar bo'yicha G'aznachilik bo'linmalari
Budjet tashkiloti	Budget organization	Бюджетная организация	Davlat funktsiyalarini amalga oshirish uchun belgilangan tartibda davlat hokimiyati organlarining qaroriga ko'ra tashkil etilgan,

			Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan saqlab turiladigan notijorat tashkilot
Mahalliy byudjet	local budget	Местный бюджет	Davlat byudjetining tegishli viloyat, tuman, shahar pul mablag'lari jamg'armasini tashkil etuvchi bir qismi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi
Davlat jamg'armalari	public funds	Государственные фонды	Maxsus maqsadlarni amalga oshirishni moliyaviy jihatdan ta'minlash uchun mo'ljallangan markazlashtirilgan pul jamg'armasi
Budjet mablag'lari oluvchi	The recipient of the budget funds	Получатель бюджетных средств	Davlat byudjetidan va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlaridan mablag'lar oladigan yuridik yoki jismoniy shaxs byudjet mablag'lari oluvchidir

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сонли Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Т.: “Халқ сўзи” 28.12.2018.

4. Мирзиёев Ш.М. “Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимидаги киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг кўшма мажлисидаги нутқи. – Т.: “Ўзбекистон”, 2016. – 56 б.

5. Мирзиёев Ш.М. “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлиги гарови” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 48 б.

6. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. –Т.: “Ўзбекистон”. – 2017.– 102б.

7. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014.

2. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. 2013 йил 26 декабрь. 360-сон

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сон Фармони.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 июлдаги “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон

ёшлар иттифоқи фаолиятини кўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги 5106-сон Фармони.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги 4732-сон Фармони.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 28-февралдаги “Давлат бюджетининг ғазна ижросини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги 594-сон Қарори.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2752-сонли Қарори.

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли қарори.

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли Қарори.

10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 20 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил этиш чора тадбирлари тўғрисида”ги 242-сонли қарори.

11. Ўзбекистон Республикаси Бюджет тизими бюджетларининг ғазна ижроси қоидалари. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2016 йил 22 декабрда 2850-сон билан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси молия вазирининг 2016 йил 22 ноябрдаги 88-сон буйруғи.

12. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 27 февралдаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш курслари тўғрисидаги низомга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги 103-сонли қарори.

Ш. Махсус адабиётлар

1. Исмаилов А.А., Жалалов Ж.Ж., Саттаров Т.К., Ибрагимходжаев И.И. Инглиз тили амалий курсидан ўқув-услубий мажмуа. Басис Усер/Бреактхроугҳ Левел А1/-Т.: 2011. – 182 б.
2. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008. – 180 б.
3. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2009. – 160 б.
4. Маҳмудов И.И. Бошқарув профессионализи: психологик таҳлил. – Т.: “Академия”, 2011. – 154 б.
5. Срожиддинова З.Х. Ўзбекистон Республикаси бюджет тизими. Т.: «инфоСОМ.УЗ». 2010. 500 б.
6. Каримова З.Х., Джамалов Х.Н., Исламқулов А.Х. Бюджет тизими. Ўқув қўлланма. “ВОРИС-НАШРИЁТ”. 2012. 208 б.
7. Бурханов У., Атамурадов Т. Давлат хариди. Ўқув қўлланма. – Т.: “Фан ва технология”, 2012 йил. -152 б
8. Меҳмононов С. Бюджет ҳисоби. Ўқув қўлланма. – Т.: “Фан ва технология”. 2012. 352 б.;
9. Меҳмононов С. ва Убайдуллаев Д. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби. Дарслик. – Т.: “Сано - стандарт”. 2013. 454 б.;
10. Ибрагимов А., Сугирбаев Б. Бюджет назорати ва аудити. – Т.: “ИнфоСОМ.УЗ”2010.
11. Останакулов М. Давлат сектори ва бухгалтерия ҳисоби. - Т.: "ИҚТИСОД-МОЛИЯ", 2009. 132-б

IV. Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги: www.edu.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Алоқа, ахборотлаштириш ва телекоммуникация технологиялари давлат қўмитаси: www.asi.uz.
3. Компьютерлаштириш ва ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш бўйича Мувофиқлаштирувчи кенгаш: www.ict.gov.uz
4. Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

хузуридаги Бош илмий-методик марказ: www.bimm.uz.

5. www.ziyonet.uz
6. Инфосом.уз электрон журнали: www.infocom.uz
7. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.
8. www.mfer.uz – Ўзбекистон Республикаси Ташқи савдо вазирлигининг расмий сайти.
9. www.uza.uz – Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий сайти.
10. www.ser.uz – Иқтисодий тадқиқотлар Марказининг расмий сайти.
11. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.